

Όνομα: Βελισσαρίου Ζαφειρούλα
Αρ. Μητρ: 1340200400039
Τηλ: 2108101928

Παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα
Παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα
Έτος: 2005 – 2006

Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα: Νομικής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κύρια χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνικής ζωής αποτελούν η τεχνολογική ανάπτυξη σε συνδυασμό με έναν ασταμάτητο αγώνα προς επίτευξη υλικού κέρδους, ικανού να φέρει- όπως πολλοί πιστεύουν- την ευτυχία και επιτυχία στη ζωή. Στο πλαίσιο αυτό, οι άνθρωποι κάνουν χρήση οποιουδήποτε μέσου διαθέτουν για να επιτύχουν.

Άμεση συνέπεια των παραπάνω είναι να μη διστάζουν να εκθέσουν, τον ίδιο τους τον εαυτό ή να αφήνουν τους άλλους να τον εκμεταλλευθούν. Θύματα αυτής της εκμετάλλευσης είναι πολλές πλευρές του περιεχομένου που μπορεί να δοθεί στη έννοια της λέξης «εαυτός», όπως η ανθρώπινη προσωπικότητα, η ιδιωτική ζωή ή ακόμη και η ίδια η ανθρώπινη ζωή. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από το βιβλίο « Ουτοπία» σε μετάφραση του Γ. Καραγιάννη:

« Εάν εκτός από αθεράπευτη, η ασθένεια προκαλεί και ασταμάτητο πόνο, μερικοί ιερείς και αξιωματούχοι επισκέπτονται τον άρρωστο και του λένε τα εξής περίπου: «Ας δούμε τα πράγματα όπως είναι. Ποτέ δεν θα μπορέσεις να ζήσεις φυσιολογικά. Φέρνεις μονάχα ενόχληση στους άλλους και βάρος στον εαυτό σου- στην πραγματικότητα ζεις μια μεταθανάτια ζωή. Γι' αυτό, γιατί να συνεχίζεις να τρέφεις τα μικρόβια; Εφ' όσον η ζωή σου είναι βάσανο γιατί διστάζεις να πεθάνεις; (...).» Εάν ο άνθρωπος βρει αυτά τα επιχειρήματα πειστικά, είτε δεν τρώει μέχρι να πεθάνει, είτε του δίνουνε υπνωτικό και βάζουν ανώδυνο τέλος στα βάσανά του».

Απέναντι, λοιπόν, σε τέτοιου είδους πρακτικές που, τηρουμένων των αναλογιών, δεν είναι καθόλου απίθανο να ακολουθούνται και σήμερα και σε θέματα που δεν αφορούν την ανθρώπινη ζωή, όπως ήδη αναφέρθηκε, η νομική επιστήμη καλείται θεσπίζοντας νόμους να θέσει ένα όριο.

Το θέμα της παρούσας εργασίας επικεντρώνεται σε τέτοιες περιπτώσεις "αυτοέκθεσης" ή, όπως οριοθετείται από το συνταγματικό δίκαιο, σε περιπτώσεις παραίτησης του δικαιούχου από τα δικαιώματά του και μάλιστα τα συνταγματικά κατοχυρωμένα.

Η εργασία είναι χωρισμένη σε γενικό και ειδικό μέρος. Στο πρώτο μέρος θα γίνει λόγος για τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί από την εγχώρια θεωρία και μη, καθώς και για την κρατούσα, σύμφωνα με θεωρία και νομολογία, άποψη γύρω από το ζήτημα του επιτρεπτού ή όχι της παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα εκ μέρους του υποκειμένου τους. Στο ειδικό μέρος θα εξεταστεί το θέμα της παραίτησης σε σχέση με συγκεκριμένα συνταγματικά δικαιώματα (π.χ. το δικαίωμα της αξιοπρέπειας και της ανθρώπινης ζωής) που είτε λόγω της σύνδεσής τους προς την ανθρώπινη φύση είτε λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα θέματα που σχετίζονται με τη δυνατότητα παραίτησης και τις προϋποθέσεις της. Όλα τα στοιχεία που παρατίθενται συνοδεύονται από ενδεικτική νομολογία. Τέλος, το ειδικό μέρος ακολουθούν τα γενικά συμπεράσματα και γενική περίληψη της εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η θεωρία σχετικά με το ζήτημα της παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα

1,1, Έννοια της παραίτησης.....	4
1,2 Η γερμανική θεωρία απέναντι στο ζήτημα της παραίτησης.....	4
1,3 Η ελληνική θεωρία απέναντι στο ζήτημα της παραίτησης.....	5
1,3,1 Η ρεαλιστικότερη και, ως εκ τούτου, κρατούσα άποψη στην ελληνική θεωρία.....	6
1,4 Ειδικές σχέσεις εξουσιάσεως.....	7
1,5 Σχέση παραίτησης και συναίνεσης.....	8
1,5,1 Νομική φύση της συναίνεσης.....	8
1,5,2 Οι προϋποθέσεις της συναίνεσης.....	8
1,6 Η νομολογία σχετικά με το ζήτημα της παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα.....	9
1,6,1 Απ. Ε.Σ.Ρ. 100/41 – 12.11.1998.....	9
1,6,2 ΣτΕ 694 / 1998.....	10
1,6,3 Συμπεράσματα από την παρατιθέμενη παραπάνω νομολογία.....	10

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Το δικαίωμα της αξίας και αξιοπρέπειας του ανθρώπου

2,1 Ως προς τη συνταγματική του κατοχύρωση.....	13
2,2 Παραίτηση από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.....	13
2,3 Νομολογιακά δεδομένα: Απ. Ε.Σ.Ρ. 79 / 4 – 10.7.97.....	14
2,4 Συμπεράσματα αναφορικά με το εξεταζόμενο ζήτημα.....	14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του ανθρώπου

3,1 Ως προς τη συνταγματική του κατοχύρωση.....	16
3,2 Σχετικά με το θέμα της παραίτησης.....	16
3,3 Σχετική νομολογία:.....	17
A) ΕφΘεσ 3424 / 1989.....	17
B) Απ. Ε.Σ.Ρ 180 – 4.4.2006.....	17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Το δικαίωμα της ζωής

4,1 Συνταγματική κατοχύρωση.....	19
4,2 Αυτοκτονία.....	19
4,3 Σταθμός: η αμερικάνικη νομολογία.....	20
4,4 Συνέχεια ως προς την αντιμετώπιση της αυτοκτονίας στην Ελλάδα.....	20
4,4,1 Άρνηση θεραπείας.....	20
4,4,2 Η παραίτηση από το δικαίωμα της ζωής στο πλαίσιο των σχέσεων ειδικής εξάρτησης προς το κράτος.....	21
4,4,2,1 Η απεργία πείνας από φυλακισμένους.....	21
4,4,3 Ευθανασία.....	22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο**Το δικαίωμα σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας**

5,1 Ως προς τη συνταγματική του κατοχύρωση.....	24
5,2 Ως προς το ζήτημα της παραίτησης από τα εξεταζόμενα δικαιώματα...	24
5,3 Εξαιρέσεις σχετικά με την ισχύ της παραίτησης απέναντι στο δικαίωμα ψυχικής και σωματικής ακεραιότητας.....	24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο**Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή**

6,1 Ως προς τη συνταγματική του κατοχύρωση και την παραίτηση.....	26
6,2 Ο νόμος 2472 / 1997 όπως τροποποιήθηκε από τον ν. 2774 / 1999.....	26
6,3 Ως προς το ζήτημα της παραίτησης.....	27
6,4 Ενδεικτική νομολογία: Απ. Α.Π.Δ.Π.Χ. 92/2001.....	27
6,5 Συμπεράσματα από την απόφαση.....	28

Βασικά συμπεράσματα.....	29
---------------------------------	-----------

Περίληψη.....	30
----------------------	-----------

Λήμματα.....	30
---------------------	-----------

Summary.....	30
---------------------	-----------

Necessary vocabulary.....	30
----------------------------------	-----------

Βιβλιογραφία.....	31
--------------------------	-----------

Νομολογία.....	31
-----------------------	-----------

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η θεωρία σχετικά με το ζήτημα της παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα

1,1 Έννοια της παραίτησης

Ως παραίτηση νοείται η δήλωση βουλήσεως από το δικαιούχο ότι αφίσταται από κάποιο από τα αναγνωρισμένα του δικαιώματα. Δικαιούχος μπορεί να είναι τόσο ιδιώτης όσο και η δημόσια διοίκηση. Στην παρούσα εργασία θα μας απασχολήσει η παραίτηση των ιδιωτών από τα δικαιώματα που τους αναγνωρίζονται συνταγματικά¹.

1,2 Η γερμανική θεωρία απέναντι στο ζήτημα της παραίτησης

Το ζήτημα του κατά πόσο μπορεί να γίνει αποδεκτή η παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα αναπτύχθηκε διεξοδικά στη Γερμανία στο πλαίσιο της ισχύος του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης. Δύο ήταν οι απόψεις που διατυπώθηκαν.

Σύμφωνα με την πρώτη άποψη η παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα είναι επιτρεπτή. Την άποψη αυτή θεμελίωσαν οι υποστηρικτές της σε επιχείρημα που άντλησαν από το χώρο του ιδιωτικού δικαίου και πιο συγκεκριμένα του αστικού. Ειδικότερα, υποστηρίχθηκε ότι η παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα είναι δυνατή διότι αποτελεί εφαρμογή της γενικής αρχής του αστικού δικαίου που κατοχυρώνει τη δυνατότητα παραίτησης του δικαιούχου από δικαίωμά του.

Από την άλλη πλευρά, η παραίτηση από τα θεμελιώδη δικαιώματα θεωρείται κατ' αρχήν ανεπίτρεπτη. Ωστόσο, ανεπίτρεπτη, βάσει της δεύτερης άποψης, είναι μόνο η παραίτηση από το θεμελιώδες δικαίωμα ως τέτοιο και όχι η παραίτηση από την άσκηση στην προκειμένη περίπτωση επιμέρους εξουσιών που απορρέουν από το συγκεκριμένο δικαίωμα². Η γνώμη αυτή ανάγεται στον G. Jellinek, ο οποίος θεώρησε κατ' αρχήν ανεπίτρεπτη την παραίτηση από τα δημόσια δικαιώματα γενικά. Αυτή η γνώμη επικράτησε τελικά στο πλαίσιο των συζητήσεων για το Θεμελιώδη Νόμο της Βόννης.

Τα επιχειρήματα που την πλαισίωσαν ήταν τα εξής: συγγραφείς, όπως ο O. Koellreuter, θεώρησαν το ανεπίτρεπτο της παραίτησης ως εγγύηση για τη μεγαλύτερη δυνατή κατοχύρωση των συνταγματικών δικαιωμάτων. Άλλοι συγγραφείς στηρίζουν την αρχή του ανεπίτρεπτου στο αρθρ.1 παρ.2 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης, όπου τα θεμελιώδη δικαιώματα χαρακτηρίζονται ως «αναπαλλοτρίωτα». Έτσι, υποστηρίζεται ότι ο χαρακτηρισμός αυτός σημαίνει ότι τα συνταγματικά δικαιώματα δεν

1. Κυριακόπουλος Ηλ., Διοικητικόν δίκαιον, έκδοση β', Γενικών μέρος, τέταρτη έκδοση επιθεωρείσα και συγχρονισθείσα, Θεσ/νίκη, 1961, σελ. 17
2. Ράικος Αθ., Συνταγματικό δίκαιο, Β', Θεμελιώδη δικαιώματα, Β', δεύτερη έκδοση, 2002, σελ. 239

επιδέχονται παραίτηση αλλά αναφέρεται στα υπερθετικά δικαιώματα του ανθρώπου. Επιπρόσθετα, οι περισσότεροι συγγραφείς επικαλούνται το γεγονός ότι τα συνταγματικά δικαιώματα θεσπίζονται προς εξασφάλιση και του δημοσίου συμφέροντος. Ως εκ τούτου, είναι ανεπίτρεπτη η παραίτηση από αυτά. Επίσης, το ανεπίτρεπτο της παραίτησης έχει θεμελιωθεί στο γεγονός ότι ενδεχόμενη αποδοχή της, αφενός, θα ήταν αντίθετη στο αρθρ.1 παρ.1 του Θεμελιώδους Νόμου, το οποίο καθιερώνει την υποχρέωση του κράτους να προστατεύει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Αφετέρου, η αποδοχή της παραίτησης θα αναιρούσε τον αρνητικό χαρακτήρα των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Από την κρατούσα γνώμη, όπως αυτή αναπτύχθηκε παραπάνω, η γερμανική θεωρία δέχεται μία εξαίρεση που αφορά στις ειδικές σχέσεις εξουσιάσεως (θα αναλυθεί παρακάτω).

1.3 Η ελληνική θεωρία απέναντι στο ζήτημα της παραίτησης

Στο ελληνικό Σύνταγμα δεν υπάρχει διάταξη που να αναφέρεται ρητά στο θέμα του επιτρεπτού ή μη της παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα όπως συμβαίνει στον Θεμελιώδη Νόμο της Βόννης όπου γίνεται λόγος για το «αναπαλλοτρίωτο» των δικαιωμάτων στο αρθρ.1 παρ.2. Έτσι, για να αποφανθούμε επί του θέματος θα πρέπει να καταφύγουμε στο πνεύμα του Συντάγματος και σε συστηματική του ερμηνεία.

Ένα πρώτο έρεισμα για να τοποθετηθούμε σχετικά με την παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα θα μπορούσε με μια πρώτη ματιά να αποτελέσει το αρθρ. 8 παρ. 1 του Σ. Στο παρόν άρθρο, απαγορεύεται η στέρηση του νόμιμου δικαστή από ένα πρόσωπο παρά τη θέλησή του («χωρίς τη θέληση του»). Βάσει μιας *a contrario* ερμηνείας θα μπορούσε εσφαλμένα να συναχθεί επιχείρημα υπέρ του ανεπίτρεπτου παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα με τη σκέψη ότι αν ο συντακτικός νομοθέτης επέτρεπε κάπου αλλού στο Σύνταγμα την παραίτηση από κάποιο δικαίωμα θα το επεσήμανε, όπως κάνει και εδώ («χωρίς τη θέληση του»). Άλλωστε, βάσει ιστορικής ερμηνείας, το συγκεκριμένο άρθρο αποτελεί πιστή μεταφορά του αντίστοιχου άρθρου του Συντάγματος του Βελγίου (αρθρ. 8) και έτσι δεν προκύπτει πως η διατύπωση που χρησιμοποιείται στο σημείο αυτό είναι σκόπιμη.

Από την άλλη, στο αρθρ.25 παρ.2 του Σ τα ανθρώπινα δικαιώματα χαρακτηρίζονται ως «απαράγραπτα» προσεγγίζοντας τον χαρακτηρισμό του «αναπαλλοτρίωτου» που εντοπίζεται στον Θεμελιώδη Νόμο της Βόννης. Ωστόσο, βάσει της θεωρίας, το γεγονός ότι τα δικαιώματα χαρακτηρίζονται ως αναπαλλοτρίωτα δεν μας επιτρέπει να είμαστε σίγουροι για το ανεπίτρεπτο της παραίτησης από αυτά πόσο μάλλον στην περίπτωση του ελληνικού Συντάγματος όπου χρησιμοποιείται ο όρος «απαράγραπτα». Μάλιστα, ειδικά για τη χρήση του όρου «αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα», αυτός δεν μπορεί να θεωρηθεί ως βάση περαιτέρω συμπερασμάτων αφού, σύμφωνα με τον Bleckmann ο χαρακτηρισμός αυτός αποτελεί αντιγραφή – μάλλον άκριτη – παραδοσιακών διακηρύξεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τις οποίες δεν απασχόλησε ιδιαίτερα το ζήτημα της παραίτησής από τα συνταγματικά δικαιώματα.

Ακόμη, το άρθρ. 25 παρ. 1 εδάφ.1 του Σ αναφέρει ότι «...η αναγνώριση... των θεμελιωδών και απαράγραπτων δικαιωμάτων του

ανθρώπου... αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου... ». Έτσι, η κατοχύρωση των συνταγματικών δικαιωμάτων αποδεικνύεται πως αποβλέπει και στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος. Ως εκ τούτου, οι κανόνες περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων μοιάζουν με τους κανόνες δημόσιας τάξεως του αστικού δικαίου (ΑΚ 3)³. Άρα, η αποδοχή της δυνατότητας παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα ταυτόχρονα θα ματαίωνε το σκοπό για τον οποίο αυτά έχουν θεσπιστεί, δηλαδή την πραγμάτωση του γενικού συμφέροντος, όπως προκύπτει, επιπρόσθετα, και από τις Σ 17 παρ. 1 και Σ 25 παρ. 4, και θα ήταν αντίθετη στο Σύνταγμα.

Κατά της δυνατότητας παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα έχει εκφραστεί και ένα ακόμη επιχείρημα⁴. Εάν το Σύνταγμα θεωρούσε έγκυρη την παραίτηση, τότε οι φορείς των θεμελιωδών δικαιωμάτων και η κρατική εξουσία, ή, αν δεχτούμε την τριτενέργεια των συνταγματικών δικαιωμάτων, και οι τρίτοι – ιδιώτες, θα μπορούσαν να διαπραγματευθούν την προστασία τους. Το αποτέλεσμα αυτού θα ήταν εις βάρος της ασθενέστερης πλευράς για την προστασία της οποίας θεσπίστηκε το θεμελιώδες δικαίωμα δεδομένου ότι η ασθενέστερη πλευρά λόγω εξάρτησης από την ισχυρότερη πλευρά θα αναγκαζόταν σε υποχωρήσεις, και έτσι, περιορισμούς των δικαιωμάτων της. Αυτό δικαιολογεί και η ρύθμιση του Σ 23 παρ. 2 που διασφαλίζει το δικαίωμα της απεργίας χωρίς να το καθιστά διαπραγματεύσιμο όπως πολλά άλλα θέματα που καθορίζονται από τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

1,3,1 Η ρεαλιστικότερη και, ως εκ τούτου, κρατούσα άποψη στην ελληνική θεωρία

Πέρα, όμως, από την αμιγώς θεωρητική και ίσως σε κάποιες περιπτώσεις την νομικίστικη προσέγγιση του ζητήματος της παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα, χρειάζεται και η νομική αλλά, κυρίως αποτελεσματική, προσέγγιση του ζητήματος για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που ενδέχεται να προκύψουν στην πράξη.

Σε κάθε περίπτωση, η άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν είναι υποχρεωτική, καθώς αυτά έχουν διατηρήσει τον ατομικιστικό τους χαρακτήρα και έχουν πάντα ως στόχο τους την εξασφάλιση των ανθρώπινων ελευθεριών απέναντι στην κρατική εξουσία ή και σε άλλους ιδιώτες. Ως εκ τούτου, και βάσει και του Σ 5 παρ.1 όπου κατοχυρώνεται η ελεύθερη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας δεν μπορεί να εφαρμοστεί αυστηρά η αρχή του ανεπίτρεπτου της παραίτησεως από τα συνταγματικά δικαιώματα. Έτσι, θα πρέπει να θεωρηθεί επιτρεπτή η παραίτηση του ατόμου από μια συγκεκριμένη εξουσία που απορρέει από ένα θεμελιώδες δικαίωμα.

Πιο αναλυτικά, υποστηρίζεται⁵ ότι είναι αντισυνταγματική (Σ 2 παρ. 1 και Σ 25 παρ.1) και ανίσχυρη, γενική για το μέλλον παραίτηση από οποιοδήποτε θεμελιώδες δικαίωμα. Αντίθετα, διαφορετικό καθεστώς ισχύει για την ειδική παραίτηση.

Στην περίπτωση αυτή, η ειδική παραίτηση είναι επίσης αδύνατη για τα προσωπικά ή ανθρώπινα δικαιώματα. Από την άλλη πλευρά, δεν ισχύει το ίδιο και για τα περιουσιακά δικαιώματα, όπου είναι δυνατή η παραίτηση από

3. Ράικος Αθ, όπ. π., σελ. 243

4. Τσάτσος Δ., Συνταγματικό δίκαιο, Γ', Θεμελιώδη δικαιώματα, Γενικό μέρος, 1988, σελ. 287

5. Δημητρόπουλος Α. Γ., Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, τόμος Γ', Ημίτομος Ι, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 131-2

ένα συγκεκριμένο περιουσιακό δικαίωμα, ad hoc. Έτσι, ενώ αντιβαίνει στο Σύνταγμα η παραίτηση για το μέλλον από οποιοδήποτε περιουσιακό στοιχείο δεν ισχύει το ίδιο στην περίπτωση συγκεκριμένου περιουσιακού στοιχείου.

Βέβαια, στην πράξη πολλές φορές η θεωρία υποχωρεί σε ότι αφορά την παραίτηση από τα προσωπικά δικαιώματα, για μερικά από τα οποία θα γίνει λόγος στο ειδικό μέρος της παρούσας εργασίας (κεφ.2^ο επ.).

1,4 Ειδικές σχέσεις εξουσιάσεως

Η αρχή του ανεπίτρεπτου της παραίτησεως από τα συνταγματικά δικαιώματα κάμπτεται στην περίπτωση των ατόμων που βρίσκονται σε ειδική σχέση εξουσιάσεως με το κράτος⁶. Τα συγκεκριμένα πρόσωπα υφίστανται κάποιους περαιτέρω περιορισμούς των δικαιωμάτων τους λόγω αυτής της ιδιαίτερης σχέσης τους με το κράτος ή ένα ίδρυμα ή ένα δημόσιο οργανισμό. Οι εν λόγω περιορισμοί έγκεινται στο ότι τα πρόσωπα αυτά έχουν περισσότερες υποχρεώσεις απέναντι στο κράτος ή τους κρατικούς φορείς σε σχέση με τα πρόσωπα που βρίσκονται σε γενική κυριαρχική σχέση προς αυτό.

Στην κατηγορία των προσώπων που βρίσκονται σε ειδική κυριαρχική σχέση με το κράτος εντάσσονται: ιδιώτες που εκτίουν ποινή φυλάκισης, δημόσιοι υπάλληλοι, ιδιώτες που εκπληρώνουν τη στρατιωτική ή σχολική τους υποχρέωση ή σπουδάζουν στο πανεπιστήμιο. Οι σχέσεις αυτές βασίζονται στο Σύνταγμα ή το νόμο και θεμελιώνονται σε διοικητική ή δικαστική απόφαση. Η διοίκηση απαιτεί ορισμένη συμπεριφορά από τα πρόσωπα αυτά βάσει νομοθετικής εξουσιοδότησης αλλά και βάσει διαταγών του διευθυντή του σχολείου, του ιεραρχικώς προϊσταμένου ή του διοικητή της φυλακής.

Το ζήτημα που τίθεται⁷ είναι αν για να ισχύσει περιορισμός των δικαιωμάτων όσων βρίσκονται σε ειδική κυριαρχική σχέση χρειάζεται ειδικά συνταγματική πρόβλεψη όπως γίνεται στην περίπτωση των δικαστικών λειτουργών και των υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας στους οποίους απαγορεύεται η απεργία (Σ 23 παρ. 2). Η απάντηση εδώ δε θα μπορούσε παρά να είναι αρνητική δεδομένου ότι αντίθετη απάντηση θα συνεπαγόταν αποδιοργάνωση της κρατικής μηχανής. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση εδώ δε θα μπορούσε να γίνει δεκτή παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα ακόμη και αν η ειδική εξουσιαστική σχέση έχει συναφθεί εκουσίως όπως στην περίπτωση των δημοσίων υπαλλήλων. Έτσι, επιτρεπτή είναι μόνο η παραίτηση από συγκεκριμένη και χρονικά περιορισμένη άσκηση ορισμένου ατομικού δικαιώματος και μάλιστα υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις:

- Ο περιορισμός του ατομικού δικαιώματος πρέπει να προβλέπεται ειδικώς από σύμφωνο με το Σύνταγμα νόμο, τυπικό ή ουσιαστικό, και όχι από στερούμενη νομοθετικής εξουσιοδότησης πράξη της διοίκησης ούτε να προκύπτει από την ίδια τη φύση της ειδικής εξουσιαστικής σχέσεως.
- Ο περιορισμός πρέπει να αφορά δικαιώματα επιδεκτικά περιορισμού⁸.
- Ο περιορισμός δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να φτάνει έως το σημείο προσβολής του πυρήνα του δικαιώματος.

6. Ράικος Αθ, όπ. π., σελ. 241

7. Δαγτόγλου Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α', δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 199 επ.

8. Δαγτόγλου Π. Δ., όπ. π., σελ. 168

- Ο περιορισμός πρέπει να δικαιολογείται από το δημόσιο συμφέρον και να είναι σύμφωνος προς την αρχή της αναλογικότητας.

1,5 Σχέση παραίτησης και συναίνεσης

Η παραίτηση του φορέα συγκεκριμένου δικαιώματος από αυτό εκφράζεται υπό τη μορφή συναίνεσης του δικαιούχου ως προς την προσβολή του δικαιώματος αυτού στο βαθμό που αυτός την επιτρέπει. Μέσω της συναίνεσης δηλώνεται η βούληση του δικαιούχου προς παραίτηση.

1,5,1 Νομική φύση της συναίνεσης

Πριν γίνει αναφορά στη νομική φύση της συναίνεσης θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ότι στο πλαίσιο του δημοσίου δικαίου ο όρος χρησιμοποιείται ως συνώνυμος του όρου της συγκατάθεσης, Στην ουσία, η συναίνεση μαζί με την έγκριση αποτελούν υποκατηγορίες της έννοιας της συγκατάθεσης. Η συναίνεση αποτελεί τη συγκατάθεση που δίνεται είτε πριν είτε κατά την προσβολή του δικαιώματος, ενώ η έγκριση είναι η συγκατάθεση που δίνεται μετά την προσβολή του δικαιώματος (ΑΚ 236 – 237).

Ως προς τη νομική φύση της συναίνεσης ή αλλιώς της συγκατάθεσης από τη θεωρία του Αστικού Δικαίου⁹ υποστηρίζονται δύο απόψεις, Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, η συναίνεση αποτελεί δικαιοπραξία. Ως εκ τούτου, με τη συναίνεση ο δικαιούχος συναινεί στην προσβολή του δικαιώματός του από τον προσβάλλοντα. Στην περίπτωση αυτή εφαρμόζονται οι σχετικές διατάξεις του ΑΚ για τις δικαιοπραξίες.

Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, η συναίνεση αποτελεί υλική πράξη, δηλαδή πράξη με την οποία προκαλείται μεταβολή στον εξωτερικό κόσμο, προς την οποία και μόνο συνδέεται ορισμένη έννομη συνέπεια. Στην περίπτωση αυτή, οι διατάξεις του ΑΚ δεν εφαρμόζονται ούτε αναλογικά.

Ανεξάρτητα πάντως από το ποια άποψη θα υιοθετηθεί ως προς τη συγκατάθεση ισχύουν οι διατάξεις του ΑΚ για τα νομικά ελαττώματα των δικαιοπραξιών καθώς επίσης και οι γενικές προϋποθέσεις της συναίνεσης όπως αυτές τίθενται από το ποινικό δίκαιο¹⁰. Υπό αυτό το πρίσμα πολύ μικρή σημασία έχει το αν θα θεωρήσουμε τη συναίνεση δικαιοπραξία ή υλική πράξη.

1,5,2 Οι προϋποθέσεις της συναίνεσης

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η επιστήμη του ποινικού δικαίου προβαίνει σε διεξοδικότερη ανάλυση των προϋποθέσεων της συναίνεσης. Έτσι¹¹, για να υπάρχει συναίνεση, απαιτείται:

- Ικανότητα για συναίνεση. Εδώ, η ικανότητα για συναίνεση δεν ταυτίζεται με την ύπαρξη δικαιοπρακτικής ικανότητας, όπως αυτή προβλέπεται από το αστικό δίκαιο. Αρκεί το πρόσωπο που παρέχει τη

9. Γεωργιάδης Α. Σ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Τρίτη έκδοση, Αθήνα- Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 2002, σελ. 626 επ.

10. Δαγτόγλου Π.Δ., όπ. π., σελ. 204, υποσημείωση 180

11. Καραγιαννόπουλος Α. Β., Ποινικό Δίκαιο, Γενικό μέρος, θεωρία, 30 πρακτικά, Με τις τροποποιήσεις του ν. 3189 / 2003, Αθήνα, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 67-8

συναίνεση να έχει την κατάλληλη ωριμότητα ώστε να μπορεί να καταλάβει τη σημασία και τις συνέπειες τις συναίνεσής του.

Αν το θιγόμενο πρόσωπο κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα στερείται εντελώς της ικανότητας προς συναίνεση (π.χ. νήπιο ή άτομο υπό δικαστική απαγόρευση), η συναίνεση μπορεί να δοθεί από τον κηδεμόνα ή τον επιμελητή. Επί προσώπων με μειωμένη ικανότητα συναιδέσεως, απαιτείται η συναίνεση τόσο των ίδιων όσο και του κηδεμόνα τους.

Σε περίπτωση σοβαρού και άμεσου για τη ζωή ή την υγεία κινδύνου λόγω της αναβολής, περιμένοντας ο ασθενής να επανέλθει σε κατάσταση που θα του επιτρέψει να δώσει τη συναίνεσή του, ώστε να επιχειρηθεί σοβαρή επέμβαση, η συναίνεση του εν αφασία προσώπου ή του απόντος επιμελητή ή κηδεμόνα μπορεί να αντικατασταθεί από τη συναίνεση ειδικού γιατρού.

- Γνησιότητα της βούλησης του προσώπου που συναινεί, δηλαδή να δοθεί από πρόσωπο που έχει πλήρη ελευθερία βουλήσεως. Έτσι, η συναίνεση αυτή δεν πρέπει να είναι προϊόν πλάνης, απάτης, απειλής, αστεϊσμού ή βίας.

Η ελευθερία βουλήσεως τεκμαίρεται ότι δε συντρέχει επί κρατουμένων και αιχμαλώτων πολέμου

- Θετική κατάφαση στην επερχόμενη προσβολή του δικαιώματος και όχι απλή ανοχή της προσβολής.
- Η συναίνεση πρέπει να προηγείται της προσβολής.
- Η συναίνεση πρέπει να εξωτερικεύεται, δεν αρκεί απλή εσωτερική συγκατάθεση του συναινούντος. Η εξωτερίκευση αυτή μπορεί να είναι ρητή ή σιωπηρή, δηλαδή να προκύπτει συμπερασματικά από τη συμπεριφορά του.
- Ο προσβάλλων πρέπει να γνωρίζει την ύπαρξη συναίνεσης.
- Η συναίνεση πρέπει να είναι αναμφισβήτητη. Σε περίπτωση αμφιβολίας (in dubio pro reo), το τεκμήριο υπάρχει κατά της συναιδέσεως.
- Τέλος, η πράξη για την οποία δίνεται συναίνεση δεν θα πρέπει να προσκρούει στα χρηστά ήθη.

1.6 Η νομολογία σχετικά με το ζήτημα της παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα

Παρακάτω, θα παρατεθούν ενδεικτικά δύο αποφάσεις. Η πρώτη αποτελεί απόφαση ανεξάρτητης διοικητικής αρχής, ενώ η δεύτερη προέρχεται από το Συμβούλιο τη Επικρατείας.

1.6.1 Απ. Ε.Σ.Π. 100/41 - 12.11.1998

Στη συγκεκριμένη υπόθεση το Ε.Σ.Π. καταδίκασε τηλεοπτικό σταθμό και εκπομπή, η οποία φιλοξενούσε με τη συναίνεσή τους, ενήλικους συγγενείς, οι οποίοι ενώπιον της κάμερας λογομαχούσαν επί ώρα, εκτοξεύοντας αλληπάλληλες ύβρεις και κατηγορίες ο ένας προς τον άλλον. Αποτέλεσμα, ήταν να μεταδίδονται στο κοινό σκηνές οικογενειακής βίας και να γίνεται αναφορά σε ποινικά κολάσιμες πράξεις.

Το Συμβούλιο, στο αιτιολογικό της απόφασης αυτής, προχώρησε σε μια εκτενή και εμπειριστατωμένη ανάλυση, ως προς το ζήτημα της

συναίνεσης. Ξεκινά από μια συνδυασμένη ερμηνεία των άρ. 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Σ., όπως και των σχετικών νόμων. Συμπεραίνει την εξαιρετικά σημαντική υποχρέωση σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και προστασίας της τιμής του προσώπου, ως ειδικότερη εκδήλωση του δικαιώματος της προσωπικότητας. Ακολουθώντας, τονίζει πως η προστασία των μελών του κοινωνικού συνόλου ενδιαφέρει τη δημόσια τάξη και για το λόγο αυτό, τυχόν ρητή ή σιωπηρή συναίνεση των θιγομένων, δεν αίρει τον παράνομο χαρακτήρα της προσβολής. Εδώ, το Συμβούλιο υιοθετεί την άποψη που είχε διατυπωθεί στη Γερμανία πρώτα από τον G. Jellinek και την οποία αναλύει στο βιβλίο του και ο Αθ. Ράϊκος. Σύμφωνα με την άποψη αυτή «σχέσεις που δημιουργήθηκαν και ρυθμίστηκαν για το γενικό συμφέρον, επιτρέπεται να υποχωρούν στο ιδιωτικό συμφέρον μόνο για εξαιρετικά ιδιαίτερους λόγους».

Η απόφαση προχωρεί ένα ακόμη βήμα, υιοθετώντας απόλυτα την κρατούσα, στη θεωρία, αντίληψη περί του ανεπίτρεπτου της παραίτησης: «Δεν νοείται, άλλωστε, παραίτηση από την προστασία ή την απόλαυση συνταγματικού δικαιώματος (...)» . Τέλος, η απόφαση αυτή εισάγει έναν χρήσιμο και προς εξέταση όρο, αυτόν της 'καταχρηστικής λειτουργίας της συναίνεσης' του φορέα του δικαιώματος, δεν προβαίνει όμως στην επεξήγησή του ή στη διατύπωση ορισμού.

1,6,2 ΣΤΕ 694 / 1998

Η εν λόγω απόφαση εκδόθηκε μετά από αίτηση πολίτη περί αποβολής της ελληνικής του ιθαγένειας. Συγκεκριμένα, ο αιτών προσφεύγει στο ΣΤΕ αποβλέποντας σε ακύρωση της αποφάσεως του α' τμήματος του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης που προηγουμένως είχε απορρίψει την αίτηση του πολίτη αυτού για αφαίρεση της ιθαγένειάς του.

Το ΣΤΕ κηρύσσει την αίτηση απορριπτέα αφού «... η αποβολή ή μη της ελληνικής ιθαγένειας δεν αφήεται σε μόνη τη βούληση του πολίτη αλλά εξαρτάται και από τη συναίνεση της πολιτείας... ». Πιο αναλυτικά, το σκεπτικό της απόφασης αναφέρει, κατ' αρχάς, ότι η εν προκειμένω αίτηση υποβλήθηκε χωρίς καταβολή του απαραίτητου παραβόλου. Κυρίως, όμως, το δικαστήριο επικαλείται τη διάταξη Σ 4 παρ. 3 σύμφωνα με το οποίο «επιτρέπεται να αφαιρεθεί η ελληνική ιθαγένεια μόνο σε περίπτωση που κάποιος απέκτησε εκουσίως άλλη ιθαγένεια ... με τις προϋποθέσεις... που προβλέπει ειδικότερα ο νόμος». Επίσης επικαλείται τα άρθρ.1 -13 και 15 – 20 του Κώδικα ελληνικής ιθαγένειας βάσει των οποίων η αφαίρεση της ελληνικής ιθαγένειας, πέρα από τη συναίνεση του συγκεκριμένου πολίτη, εξαρτάται και από τη συναίνεση της Πολιτείας, η οποία εκδηλούται ως προς την αποβολή με την έκδοση σχετικής αδείας. Η συναίνεση παρέχεται για ειδικούς λόγους¹².

Ως εκ τούτου, το δικαστήριο κρίνει την προσβαλλόμενη άρνηση της Διοίκησης να ικανοποιήσει το επίδικο αίτημα νόμιμη και απορριπτέα τα προβαλλόμενα από το δικηγόρο του αιτούντος, ο οποίος βασίστηκε στα Σ 5 παρ. 1 και στα Σ 25 παρ. 1 εκφράζοντας την επιχειρηματολογία των υποστηρικτών της παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα.

1,6,3 Συμπεράσματα από την παρατιθέμενη παραπάνω νομολογία

Από τις παραπάνω αποφάσεις προκύπτει ότι οι δικαστικές αρχές αφενός δε δέχονται την παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα εκ 12. ΣΤΕ 1061, 345 / 1978

μέρους των δικαιούχων τους. Από την άλλη, η ανάγκη αντιμετώπισης των πρακτικών ζητημάτων που εμφανίζονται οδηγεί στην αποδοχή της δυνατότητας συναίνεσης στην προσβολή του δικαιώματος θέτοντας, όμως παραπάνω εμπόδια μέχρι την τελική αποδοχή της προσβολής του εκάστοτε δικαιώματος και έτσι τη μη τιμώρησή της.

Στην κατεύθυνση αυτή, στην πρώτη υπόθεση η δυνατότητα συναίνεσης στην κοινοποίηση μέρους της ιδιωτικής ζωής απορρίπτεται καθώς η κοινοποίηση αυτή μέσω της τηλεόρασης εκτιμάται ότι είναι εις βάρος του γενικού συμφέροντος και ειδικότερα εις βάρος των τηλεθεατών. Στη δεύτερη υπόθεση, η συναίνεση του δικαιούχου θεωρείται ανεπαρκής και απαιτείται και η συναίνεση της Πολιτείας.

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Από αυτό το σημείο και στο εξής θα γίνει λόγος εξειδικευμένα σε συγκεκριμένα δικαιώματα αναφορικά με το κατά πόσο ή ακόμα και αν είναι δυνατή η συναίνεση του δικαιούχου τους στην προσβολή τους. Όλα τα δικαιώματα είναι ισότιμα ως προς τη μεταξύ τους διαβάθμιση και δε μπορούν να ιεραρχηθούν σε λιγότερο ή περισσότερο σημαντικά. Ωστόσο, υπάρχουν και δικαιώματα που λόγω της ίδιας της ανθρώπινης υπόστασης αποτελούν προϋπόθεση άλλων ή και δικαιώματα που λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης της εποχής μας έχουν αποκτήσει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα θέματα που σχετίζονται με τη δυνατότητα παραίτησης από τα συνταγματικά δικαιώματα.

Έτσι, παρακάτω θα αναφερθώ αφενός, στο δικαίωμα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ανθρώπινης προσωπικότητας και στο δικαίωμα της ανθρώπινης ζωής και σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας. Αφετέρου, στο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Το δικαίωμα της αξίας και αξιοπρέπειας του ανθρώπου

2,1 Ως προς τη συνταγματική του κατοχύρωση

Το δικαίωμα της ανθρώπινης αξίας και αξιοπρέπειας κατοχυρώνεται στα άρθρα 2 παρ.1 και 7 παρ. 2 του Συντάγματός μας. Ουσιαστικά, στο πλαίσιο της νομικής επιστήμης, και οι δύο έννοιες έχουν κοινό προστατευτικό πυρήνα. Θα μπορούσε να ειπωθεί, πως «η κοινωνική αξιοπρέπεια αναφέρεται κυρίως στην κοινωνική διάσταση της ανθρώπινης φύσεως και δεν αποδίδει το ευρύτερο περιεχόμενο της ανθρώπινης αξίας»¹³.

Πάντως, το Σύνταγμα αναφέρεται στο απαραβίαστο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας σε ότι σχετίζεται με τη σωματική ή ψυχολογική προσβολή αλλά και την ιδιωτική πρωτοβουλία. Κυρίως, όμως, ανάγει σε πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας, τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου. Αυτό φαίνεται, άλλωστε, και από τη θέση του Σ 2 παρ.1 στο Σύνταγμα δεδομένου ότι η διάταξη αυτή περιέχεται στο πρώτο μέρος του Συντάγματος και μάλιστα τις διατάξεις που ρυθμίζουν τη μορφή του πολιτεύματος. Εξάλλου, τόσο η Σ 2 παρ.1 όσο και η Σ 7 παρ. 2 εξαιρούνται από τις υποκείμενες σε αναθεώρηση ή αναστολή διατάξεις (Σ 110 παρ. 1, Σ 48 παρ.2)¹⁴.

Τα παραπάνω εξηγούν τη σημασία αυτής της διάταξης που αποτελεί διάταξη μητρική των υπολοίπων που κατοχυρώνουν τα συνταγματικά δικαιώματα συνιστώντας μέρος του πυρήνα οποιουδήποτε δικαιώματος. Έτσι, η διάταξη αυτή αποτελεί επικουρική διάταξη σε σχέση με τις υπόλοιπες και εφαρμόζεται μόνο όταν δεν καλύπτεται από ειδικές διατάξεις.

2,2 Παραίτηση από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω η κατοχύρωση της αξίας του ανθρώπου δε μπορεί παρά να είναι απαραβίαστη. Έτσι, δεν υπόκειται σε κανέναν περιορισμό και σε καμία επιφύλαξη ακόμα και αν πρόκειται για ειδικές εξουσιαστικές σχέσεις. Ως εκ τούτου, η παραίτηση αλλά και η συναίνεση ακόμα στην προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας από το δικαιούχο της είναι σε κάθε περίπτωση ανίσχυρη τόσο υπό τη θεωρία της αρχής του αντικειμενικού συνταγματικού δικαίου όσο και υπό τη θεωρία του θεμελιώδους δικαιώματος.

Υπό τη θεωρία της αρχής του αντικειμενικού συνταγματικού δικαίου είναι νομικά αδύνατη η απαλλαγή της κρατικής εξουσίας από την υποχρέωση σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας καθώς επιβάλλεται σε αυτήν από τον αποκλειστικά αντικειμενικό κανόνα του Συντάγματος.

Από την άλλη, υπό το πρίσμα της θεωρίας του θεμελιώδους δικαιώματος λόγω του γεγονότος ότι η παραίτηση από τα θεμελιώδη συνταγματικά δικαιώματα είναι κατ' αρχήν ανεπίτρεπτη. Ακολούθως, είναι

13. Δημητρόπουλος Α. Γ., Κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, α' έκδοση, 1980, σελ. 51

14. Δαγτόγλου Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Β', δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 1322 επ.

κατ'αρχήν συνταγματικά ανεπίτρεπτη οποιαδήποτε προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας ακόμη και αν στηρίζεται στη συγκατάθεση του ανθρώπου. Εξαιρέσεις από την παραπάνω αρχή μπορούν να γίνουν αποδεκτές είτε από το πρόδηλο συμφέρον του ενδιαφερόμενου προσώπου είτε από το γενικό συμφέρον. Ως παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης θα μπορούσε να παρατεθεί η διόρθωση της ληξιαρχικής πράξης γεννήσεως προσώπου μετά από εγχείρηση μεταβολής φύλου. Για τη δεύτερη περίπτωση θα μπορούσε να γίνει λόγος για την ιατρική χρησιμοποίηση μελών του σώματος ενός ζωντανού ή νεκρού ανθρώπου¹⁵.

2,3 Νομολογιακά δεδομένα: Απ. Ε.Σ.Ρ. 79 / 4 – 10.7.97

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά που παρατίθενται στη συγκεκριμένη υπόθεση, σε εκπομπή τηλεοπτικού σταθμού υψηλής τηλεθέασης κατηγορήθηκε πατέρας, ψυχικά ασθενής, από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του πως βίαζε την κόρη του. Η εκπομπή πήρε συνέντευξη από όλα τα μέλη της οικογένειας – και από τον πατέρα - η δημόσια, όμως, διαπόμπευση που έλαβε χώρα, οδήγησε τον τελευταίο στην αυτοκτονία. Στην απόφασή του αυτή, το Ε.Σ.Ρ. καταδίκασε τον τηλεοπτικό σταθμό και την εκπομπή.

Σύμφωνα με το σκεπτικό της απόφασης, οι ερωτήσεις που υποβλήθηκαν στον πατέρα, παρά το ότι η συνέντευξη έγινε με τη συναίνεσή του, ήταν άκρως προσβλητικές και βλαπτικές, τόσο για την αξιοπρέπεια όσο και για την προσωπικότητά του. Το Συμβούλιο χρησιμοποιεί στο αιτιολογικό της απόφασης, ταυτόχρονα, χωρίς να διακρίνει, τις έννοιες 'αξιοπρέπεια' και 'προσωπικότητα', επισημαίνοντας παράλληλα πως παραβιάσθηκαν κατάφορα τα άρ. 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Σ. Η απόφαση τονίζει πως άγιος συνταγματικής προστασίας - της αξιοπρέπειας, της προσωπικότητας και της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής - είναι κάθε άνθρωπος, είτε έχει συνείδηση των πραττομένων του είτε είναι εγκληματίας είτε ψυχικά πάσχων.

Επίσης, είναι χαρακτηριστικό πως στην απόφαση αυτή αναφέρεται σχετικά με την αξιοπρέπεια και την προσωπικότητα του ανθρώπου ότι: «Η προστασία των δημοσίων αυτών αγαθών και θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τη συναίνεση των θιγομένων, ούτε είναι επιδεκτική παραίτησης, εκχώρησης ή απαλλοτρίωσης. Πρόκειται για πρωταρχικής σημασίας συνταγματικά δικαιώματα». Το Ε.Σ.Ρ., χωρίς να αιτιολογεί περισσότερο αυτή του τη θέση, επαναλαμβάνει συνεχώς τη σφοδρή παραβίαση των άρ. 2 και 5 του Σ. από έναν ιδιώτη (τηλεοπτικό σταθμό), ο οποίος, όμως, επιτελεί δημόσια λειτουργία και διαθέτει εξουσία διαμόρφωσης της βούλησης του κοινού.

Το Συμβούλιο υποστηρίζει πως ο σταθμός, παρά τη συναίνεση όλων των μελών της οικογένειας στο αίτημα να συνεντευξιαστούν, δεν απαλλάσσεται από την υποχρέωσή του να σέβεται την αξιοπρέπεια, την προσωπικότητα και την ιδιωτική ζωή των ατόμων. Δε θεμελιώνει, όμως, την άποψή του αυτή το Σώμα στην ενδεχόμενη ψυχική ασθένεια των μελών της οικογένειας, αλλά στον αναπαλλοτρίωτο χαρακτήρα των δικαιωμάτων που αναφέρθηκαν.

2,4 Συμπεράσματα αναφορικά με το εξεταζόμενο ζήτημα

Με την παραπάνω απόφαση έχουμε επαλήθευση των όσων προειπώθηκαν για την παραίτηση από το δικαίωμα της αξιοπρέπειας. Αυτή η δυνατότητα αποδεικνύεται εδώ ανίσχυρη. Μάλιστα, η διοικητική αρχή δεν καταπιάνεται καν με το γεγονός της παροχής συναίνεσης από ένα άτομο ψυχικά ασθενές που κατά την παροχή της συναίνεσης μπορεί και να μην ήταν καν σε θέση να καταλάβει τη βαρύτητα των πραττομένων του. Η ανεξάρτητη διοικητική αρχή διατυπώνει απλά και απόλυτα ότι δεν είναι δυνατή η συναίνεση στα δικαιώματα της προσωπικότητας και της αξιοπρέπειας καθιστώντας έτσι ανίσχυρη και τη συναίνεση των υπολοίπων μελών της οικογένειας.

Εξάλλου, χαρακτηριστικό είναι και το ότι στο περιεχόμενο της απόφασης συνεχώς επαναλαμβάνεται το ανίσχυρο της παραίτησης καθώς και ο χαρακτηρισμός του δικαιώματος της αξιοπρέπειας ως αναπαλλοτρίωτου.

Αξίζει να επισημανθεί πως το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια αντιμετωπίζεται κατά τον ίδιο τρόπο με το δικαίωμα της προσωπικότητας για το οποίο θα γίνει λόγος αμέσως παρακάτω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του ανθρώπου

3,1 Ως προς τη συνταγματική του κατοχύρωση

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει το δικαίωμα ανάπτυξης της ανθρώπινης προσωπικότητας στο Σ 5 παρ. 1. Πρόκειται για διάταξη επικουρική δεδομένου ότι εφαρμόζεται μόνο όπου το Σύνταγμα δεν περιέχει ειδικές διατάξεις των επιμέρους δικαιωμάτων.

Ειδικότερα, ως προς το περιεχόμενό του το άρθρο αυτό κατοχυρώνει το δικαίωμα του καθενός να αναπτύσσεται ελεύθερα ως άνθρωπος. Εδώ, προσωπικότητα είναι απλώς η ιδιότητα του ανθρώπου ως προσώπου, ως έλλογου και εξατομικευμένου όντος. Η ανάπτυξη του ανθρώπου σύμφωνα με το άρθρο αυτό αναφέρεται στη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, όπως αυτό αναφέρεται ρητά, αλλά και σε κάθε άλλη δραστηριότητά του¹⁶. Σύμφωνα με τη θεωρία, το δικαίωμα της προσωπικότητας έχει περισσότερες εκδηλώσεις. Στο πλαίσιο αυτών των εκδηλώσεων θα μπορούσαν να αναφερθούν: η φυσική υπόσταση, η ψυχική υπόσταση, η ηθική υπόσταση, τα μέσα προσδιορισμού του προσώπου όπως το όνομα και η εικόνα του, τα προϊόντα της διάνοιας, η σφαίρα του απορρήτου, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, τα κοινόχρηστα πράγματα, η επαγγελματική απασχόληση και ανέλιξη κλπ¹⁷.

3,2 Σχετικά με το θέμα της παραίτησης

Επειδή ακριβώς το δικαίωμα ανάπτυξης της προσωπικότητας είναι αναπαλλοτρίωτο η αυτοπροσβολή του με τη μορφή της συναίνεσης απαγορεύεται. Παράλληλα, η αυτοπροσβολή του δικαιώματος αυτού απαγορεύεται και για λόγους δημόσιας τάξεως. Άλλωστε, οι απαγορεύσεις αυτές είναι σύμφωνες και προς τον " κανόνα" που ειπώθηκε παραπάνω σύμφωνα με τον οποίο παραίτηση από τα προσωπικά συνταγματικά δικαιώματα δεν είναι δυνατή σε καμία περίπτωση.

Ωστόσο, κάθε άτομο είναι ελεύθερο να ασκήσει ή όχι τα δικαιώματά του. Έτσι, το άτομο μπορεί να συναινέσει ως προς την προσβολή του δικαιώματος ανάπτυξης της προσωπικότητάς του. Ωστόσο, η συναίνεση δεν ταυτίζεται με την παραίτηση και δεν αναφέρεται στο δικαίωμα αυτό καθαυτό αλλά στην άσκησή του σε σχέση με μια συγκεκριμένη επέμβαση¹⁸.

Για παράδειγμα, το περιουσιακό δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας μπορεί να μεταβιβαστεί καθ' ολοκληρίαν, δηλαδή σε όλες τις εκδηλώσεις του μεταξύ ζώντων ή αιτία θανάτου βάσει του άρθρ.12 του ν. 2121 / 1993. Όμως, όσον αφορά το ηθικό δικαίωμα, μπορεί να μεταβιβαστεί μόνο η άσκηση συγκεκριμένων εξουσιών.

Χαρακτηριστικό είναι και το ΑΚ 57, διάταξη πρωτοποριακή, που προστατεύει τη προσωπικότητα. Η παρούσα διάταξη αποτελεί συγκερασμό των συνταγματικών διατάξεων 5 παρ. 1 και 2 παρ. 1 ώστε περιλαμβάνει τόσο

16. Δαγτόγλου Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α', δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 1334 -1337

17. Γεωργιάδης Α. Σ., όπ. π., σελ. 150 – 152

18. Καράκωστας Ι. Κ., Προσωπικότητα και τύπος, τρίτη έκδοση, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλας, 2000, σελ. 85

στατική πλευρά (δικαίωμα της αξιοπρέπειας) όσο και δυναμική πλευρά (δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας)¹⁹. Στο πλαίσιο της ερμηνείας της, η νομολογία έχει αποφανθεί πως το παράνομο, μία από τις δύο προϋποθέσεις που θέτει, είναι δυνατό να αρθεί μεταξύ άλλων και όταν προηγουμένως έχει δοθεί έγκυρη συναίνεση του δικαιούχου²⁰. Στις περιπτώσεις προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας είναι νοητή τόσο η συναίνεση όσο και η έγκριση. Θα πρέπει να κρίνεται κάθε φορά ad hoc αν η συγκεκριμένη ρητή ή σιωπηρή δήλωση, συμπεριφορά ή πράξη του παθόντος συνιστά συναίνεση ή έγκριση. Η συναίνεση είναι δυνατό να ανακληθεί μέχρι την επιχείρηση της πράξεως προσβολής, ενώ η έγκριση δεν είναι δυνατό να ανακληθεί γιατί συνιστά αντιφατική και αντισυναλλακτική συμπεριφορά.

Πάντως, παρατηρείται μια τάση διεύρυνσης της δυνατότητας αυτοδιάθεσης της προσωπικότητας, γεγονός που συμβαδίζει με την έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας περισσότερο από την απαγόρευση των αυτοπροσβολών για λόγους δημόσιας τάξεως. Σε κάθε περίπτωση, η διάθεση του δικαιώματος της προσωπικότητας από το φορέα της πρέπει να μην είναι αντίθετη στα χρηστά ήθη (ΑΚ 178) και να μην συνεπάγεται υπέρμετρη δέσμευση (ΑΚ 179), έτσι ώστε να μην καταλύεται ο πυρήνας του δικαιώματος²¹.

3,3 Σχετική νομολογία:

A) ΕφΘεσ 3424 / 1989

Στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αυτής αναφέρεται ότι γνωστή ηθοποιός συναίνεσε, μετά από συμφωνία με καταστηματάρχη, στη λήψη φωτογραφιών της μέσα στο κατάστημα καλλυντικών του προκειμένου να τοποθετηθούν στην προσθήκη του καταστήματος. Ο καταστηματάρχης, όμως, κατά παράβαση της μεταξύ τους συμφωνίας δημοσίευσε τις φωτογραφίες σε περιοδικό με σκοπό τη διαφήμιση του καταστήματός του. Το Εφετείο έκρινε ότι η συναίνεση δόθηκε προκειμένου οι φωτογραφίες να τοποθετηθούν στην προθήκη και όχι για δημοσίευση στον τύπο και ότι συνεπώς η δημοσίευση συνιστά προσβολή της προσωπικότητας της ηθοποιού. Μάλιστα, τα παραπάνω τα στηρίζει στα ΑΚ 57 και στο Σ 5 παρ.1.

Συμπέρασμα: Χαρακτηριστικό της απόφασης αυτής είναι ότι το δικαστήριο αποδέχεται τη δυνατότητα αυτοπροσβολής της ανθρώπινης προσωπικότητας και έτσι τη δυνατότητα παροχής συναίνεσης παρά το γεγονός ότι το δικαίωμα αυτό ως μητρικό άλλων δικαιωμάτων έχει ιδιαίτερη σημασία. Πάντως, και εδώ η συναίνεση γίνεται αποδεκτή μόνο ως προς συγκεκριμένη χρήση των φωτογραφιών και δεν ισχύει για οποιοδήποτε χρήση τους από τον καταστηματάρχη επιβεβαιώνοντας και στην πράξη τη δυνατότητα συναίνεσης ως προς την παραχώρηση συγκεκριμένων εξουσιών.

B) Απ. Ε.Σ.Π 180 – 4.4.2006

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά, η απόφαση αφορά εκπομπή υψηλής τηλεθέασης κατά τη διάρκεια της οποίας προσκεκλημένος προέβη σε υποτιμητικές πράξεις και χαρακτηρισμούς για έτερο προσκεκλημένο. Ειδικότερα,

19. Καράκωστας Ι. Κ., σελ.54

20. απ. 1466 / 1992, ΕΛΛΔνη 35, 405

21. Γεωργιάδης Α. Σ., όπ. π., σελ. 153

στην εκπομπή αυτή με πρόκληση της τηλεπαρουσιάστριας ο συμμετέχων ανέγνωσε έγγραφο στρατιωτικής υπηρεσίας με το οποίο παρασχέθηκε αναβολή της υπηρεσίας στο στράτευμα τρίτου προσώπου λόγω υγείας, ως πάσχοντος από δυσπροσαρμοσία επί εδάφους και ψυχοκοινωνικών προβλημάτων.

Το σκεπτικό αναφέρει ότι «... η απασχόληση της εκπομπής με την υγεία του εν λόγω τρίτου γνωστού προσώπου και την αναβολή της εκπληρώσεως της στρατιωτικής του θητείας, συνιστά προσβολή της προσωπικότητάς του η οποία δεν μπορεί να αποκατασταθεί από τον τηλεοπτικό σταθμό. Τούτο δε διότι το πρόβλημα της υγείας και της αναβολής είναι υπαρκτό και επομένως δεν ήταν δυνατή η διάψευση αυτών και η εντεύθεν αποκατάσταση του προσβληθέντος τρίτου.

Περαιτέρω η ανεξάρτητη διοικητική αρχή στηρίζει τα παραπάνω στα άρθρα 2 παρ. 1 και 15 παρ. 2 του Συντάγματος, κατά τα οποία ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας ενώ εξάλλου η ραδιοφωνία και η τηλεόραση υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του Κράτους, ο οποίος έχει σκοπό τη μετάδοση προϊόντων του λόγου και της τέχνης, την εξασφάλιση της ποιοτικής στάθμης των προγραμμάτων που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή της τηλεόρασης και η πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας, καθώς και το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου. Ακόμη, στο άρθρο 3 παρ. 1 εδαφ. β του Ν. 2328/1995, κατά το οποίο οι κάθε είδους εκπομπές που μεταδίδουν οι τηλεοπτικοί σταθμοί πρέπει να σέβονται την προσωπικότητα κάθε προσώπου, η εικόνα του οποίου εμφανίζεται στην οθόνη ή μεταδίδονται το όνομα ή στοιχεία επαρκή για τον προσδιορισμό του. Και τέλος, στο άρθρο 9 παρ. 1 και 6 του Π.Δ. 100/2000 κατά το οποίο κάθε πρόσωπο του οποίου προσβάλλεται η προσωπικότητα, η τιμή, η υπόληψη, ο ιδιωτικός και οικογενειακός βίος, η επαγγελματική ή κοινωνική ή επιστημονική ή καλλιτεχνική ή πολιτική ή άλλη συναφής δραστηριότητα, δικαιούται να ζητήσει επανόρθωση από τον σταθμό που μετέδωσε την επίμαχη εκπομπή, όμως η υποβολή αιτήσεως προς επανόρθωση δεν είναι αναγκαία όταν δεν μπορεί να αποκατασταθεί η προσβληθείσα προσωπικότητα με τη διαδικασία της παρ. 2, και επόμενα του αυτού άρθρου και στο άρθρο 4, παρ. 1, στοιχείο β, ε του Ν. 2863/2000, σύμφωνα με το οποίο το Ε.Σ.Ρ ελέγχει την τήρηση των όρων που προβλέπονται στην εκάστοτε ισχύουσα ραδιοτηλεοπτική νομοθεσία και επιβάλλει τις νόμιμες κυρώσεις.

Συμπέρασμα: Στην παρούσα υπόθεση δεν είχε δοθεί καμία συναίνεση από τον προσβαλλόμενο. Έτσι το δικαστήριο άμεσα καταδικάζει τον τηλεοπτικό σταθμό που μετάδωσε την εκπομπή αυτή. Η απόφαση αυτή είναι ενδεικτική της ευαισθησίας της νομολογίας σε θέματα που αφορούν στην ανθρώπινη προσωπικότητα και μάλιστα σε ειδικότερη έκφασή της: τη σφαίρα των προσωπικών δεδομένων. Ως εκ τούτου, δεν εξετάζει καν το ενδεχόμενο κάποιας συναίνεσης έστω και σιωπηρής αλλά επιρρίπτει κατευθείαν ευθύνες στον τηλεοπτικό σταθμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Το δικαίωμα της ζωής

4,1 Συνταγματική κατοχύρωση

Η ανθρώπινη ζωή προστατεύεται συνταγματικά στο άρθρ. 2 παρ.1 του Συντάγματος. Πρόκειται περί απολύτου προστασίας της ζωής που δεν αποκλείει μόνο εξαιρέσεις βάσει εθνικότητας, φυλής, γλώσσας, θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων αλλά απορρίπτει κάθε αντίληψη ότι είναι νοητή ζωή «ανάξια προς το ζειν» λόγω της σωματικής ή διανοητικής της καταστάσεως. Στο προστατευτικό πλαίσιο της διάταξης περιλαμβάνεται και η ζωή του κυοφορούμενου .

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, η διάταξη αυτή προστατεύει αποκλειστικά το δικαίωμα της ζωής και όχι το τυχόν δικαίωμα του θανάτου²². Γενικά, υπάρχει αμφισβήτηση ως προς αυτό το ζήτημα καθώς το άρθρο 5 παρ. 1 του Σ δε μπορεί λογικά να περιέχει μαζί με τη προστασία της ζωής και την αυτοκαταστροφή της αφού ανάπτυξη και καταστροφή δε μπορεί να συνυπάρξουν²³. Ως εκ τούτου, υπάρχει μία ολόκληρη προβληματική σχετικά με τα ζητήματα της αυτοκτονίας, της ευθανασίας και γενικά περιπτώσεων όπου έχουμε παραίτηση από το δικαίωμα της ζωής.

4,2 Αυτοκτονία

Βάσει μιας κρατοκεντρικής λογικής εάν θεωρηθεί ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να ελέγχει τον θάνατό του, γιατί αυτός συνδέεται με τα συμφέροντα της πολιτείας, και η ίδια η ζωή κινδυνεύει να διαφύγει από τον έλεγχό του. Αντίθετα προς την κρατοκεντρική λογική κείται εκείνη η ερμηνεία που θεωρεί την απόφαση για αυτοκαταστροφή, αν και οριακή και απευκταία, συνταγματικά προστατευόμενη συμπεριφορά δεδομένου ότι συνιστά πραγμάτωση του Σ 5 παρ. 1 που κατοχυρώνει την ελεύθερη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας²⁴.

Η αυτοκτονία ως κλασσική περίπτωση αυτοπροσβολής υποστηρίζεται ότι πρέπει να θεωρείται νόμιμη, ωστόσο δεν έχει δοθεί ακόμη σαφής απάντηση από θεωρία και νομολογία. Μερικές φορές προβάλλεται ως επιχείρημα ως προς το αντίθετο το άρθρο 301 του Ποινικού Κώδικα που καθιερώνει ως ιδιώνυμο έγκλημα την συμμετοχή στην αυτοκτονία άλλου. Όμως, το άρθρο αυτό ποινικοποιεί την προσβολή της ζωής από τρίτο χωρίς απαραίτητα αυτό να σημαίνει ότι προσδίδεται έτσι απαξία στην πράξη της αυτοκτονίας. Εξάλλου, στο ΠΚ 301 το γεγονός ότι η αυτοκτονία συνιστά εξωτερικό όρο του αξιοποίνου δε σημαίνει και ότι η ίδια συνιστά άδικη πράξη. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην Αιτιολογική Έκθεση του Ποινικού Κώδικα αναφέρεται ότι «η αυτοκτονία δεν αναγράφεται υπό των νεωτέρων νομοθεσιών μεταξύ των τιμωρητέων πράξεων, θεωρηθέντος ότι δικαιούται έκαστος να διαθέτει ελευθέρως την ίδιαν αυτού ζωήν». Πάντως, η άποψη αυτή δε φαίνεται να είναι η κρατούσα στη θεωρία που δέχεται ότι η συμπεριφορά του ατόχειρα είναι άδικη πράξη που, όμως δεν τιμωρείται λόγω του αλυσιτελούς της ποιηής²⁵.

22. Δαγτόγλου Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α', δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 233 επ.

23. Χρυσόγονος Κ. Χ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, δεύτερη έκδοση αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2002, σελ. 211 -215

24. Κατρούγκαλος Γ. Σ., Το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 1993, σελ. 87 -88

25. Ανδρουλάκης Ν. Κ., Ποινικό Δίκαιον, Ειδικόν μέρος, Αθήνα, εκδόσεις Σάκκουλα, 1974, σελ. 51

4,3 Σταθμός: η αμερικάνικη νομολογία

Ως συνέχεια της παραπάνω συλλογιστικής, σκόπιμο θα ήταν να γίνει λόγος για την υπόθεση *Bouvia* (1980) που απασχόλησε τα δικαστήρια της Καλιφόρνιας²⁶. Πρόκειται για την υπόθεση μιας εικοσιοχτάχρονης κοπέλας, η οποία έπασχε από μία ανίατη και οδυνηρή αλλά όχι θανάσιμη ασθένεια και η οποία ζήτησε από το δικαστήριο να της επιτρέψει να πεθάνει από αστία χωρίς να της δοθεί καμία ιατρική βοήθεια. Το Εφετείο της Καλιφόρνιας έκανε δεκτό το αίτημά της θεωρώντας το δικαίωμά της να επιλέξει το θάνατο ως «βασικό και θεμελιώδες, τμήμα του δικαιώματος της *privacy*, που προστατεύεται και συνταγματικά».

Στο πλαίσιο των συζητήσεων μέχρι την έκδοση της τελικής απόφασης ένας δικαστής επέκτεινε το δικαίωμα στον θάνατο έως τα όρια της ευθανασίας αποδεχόμενος ότι «από το δικαίωμα στο θάνατο απορρέει και η αξίωση να ζητήσει κανείς βοήθεια από τους άλλους, συμπεριλαμβανομένων και των γιατρών, για να γίνει ο θάνατος γρήγορος και όχι οδυνηρός». Άλλος δικαστής δικαιολόγησε την κατάφασή του απέναντι στο αίτημα της εικοσάχρονης κοπέλας λέγοντας ότι «αν υπάρχει μία ώρα να βγάλουμε την κυβέρνηση από την πλάτη μας, είναι αυτή που αντιμετωπίζουμε το θάνατο είτε με δική μας επιλογή είτε αλλιώς». Μοναδικός περιορισμός απέναντι στην απόρριψη του αιτήματος αυτοκτονίας είναι η ύπαρξη κρατικού συμφέροντος για παρεμπόδιση από παράλογη αυτοκαταστροφή.

4,4 Συνέχεια ως προς την αντιμετώπιση της αυτοκτονίας στην Ελλάδα

Παρομοίως προς τον τελευταίο περιορισμό, και στην Ελλάδα η έννομη τάξη παρεμποδίζει την ανορθολογιστική αυτοκαταστροφή που είναι δηλαδή αποτέλεσμα μιας παρορμητικής απόφασης ή συμπεριφοράς. Στην κατεύθυνση αυτή, θα μπορούσε να αναφερθεί ο Κ.Ο.Κ. που καθιστά υποχρεωτική τη ζώνη ασφαλείας ή ειδικοί ποινικοί νόμοι που απαγορεύουν τη χρήση ναρκωτικών. Διατάξεις σαν κι αυτές είναι καθ' όλα συνταγματικές αφού ο θάνατος δεν είναι το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Σε κάθε περίπτωση, δεν προστατεύεται και δεν μπορεί να προστατεύεται συνταγματικά η απόφαση αυτοκτονίας που έχει ληφθεί από άτομα με έλλειψη καταλογισμού ή σε κατάσταση διατάραξης της συνείδησης, οπότε το κράτος είναι υποχρεωμένο να εμποδίσει την υλοποίηση αυτής της απόφασης.

4,4,1 Άρνηση θεραπείας²⁷

Και εδώ έχουμε παραίτηση από την ανθρώπινη ζωή. Η άρνηση θεραπείας συνίσταται είτε στην εξ αρχής άρνηση του ασθενούς να δεχτεί τη θεραπεία είτε στην απαίτησή του να διακοπεί η αγωγή που ήδη παρέχεται.

Κατά τη θεωρία και νομολογία οποιαδήποτε ιατρική ενέργεια που έγκειται σε επέμβαση στο ανθρώπινο σώμα, συνιστά κατ' αρχήν απλή ή σοβαρή σωματική βλάβη. Η συναίνεση αρκεί για να άρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης μόνο όταν έχουμε απλή σωματική βλάβη, όπως η μετάγγιση ή ο εμβολιασμός, όχι, όμως, και όταν έχουμε σοβαρές σωματικές βλάβες ως αποτέλεσμα εγχειρήσεων. Εδώ, θεωρείται²⁸ ότι ο αξιόποινος χαρακτήρας αυτών των πράξεων αίρεται είτε λόγω του κοινωνικά πρόσφορου χαρακτήρα τους δεδομένου ότι αποβλέπουν στην καλύτερευση της κατάστασης του ασθενούς είτε επειδή εξυπηρετούν το αληθές συμφέρον του ασθενούς. Πάντοτε, η συναίνεση του ασθενούς είναι απαραίτητη.

26. *Bouvia v. Superior Court*, 179 Cal. App. 3d, 1127, 1145, 225 Cal. Rptr 297, 306, 1980

27. Κατρούγκαλος Γ. Σ., όπ. π., σελ. 91 επ.

28. Ανδρουλάκης Ν. Κ., όπ. π., σελ. 115- 118

Προϋπόθεση της συναίνεσης του ασθενούς είναι η γνώση του ασθενούς για τη διαδικασία της επέμβασης απλό το χειρουργό. Η ενημέρωσή του πρέπει να αφορά: α) το είδος της ασθένειας, β) το είδος της επέμβασης, γ) τις προβλεπόμενες συνέπειές της. Μάλιστα, η λεπτομερής εξήγηση της διαδικασίας της εγχείρησης δε φαίνεται αναγκαία, πού περισσότερο εφόσον αν γινόταν κάτι τέτοιο θα χειροτέρευε την υγεία του ασθενούς²⁹. Σε περίπτωση, πάντως, σοβαρού και άμεσου κινδύνου για τη ζωή ή την υγεία του ασθενούς, η συναίνεση του εν αφασία βρισκόμενου προσώπου, μπορεί να δοθεί από τους συγγενείς- κηδεμόνες ή τον επιμελητή του και αν ούτε η συναίνεση των τελευταίων είναι εύκαιρη, αυτή μπορεί να αντικατασταθεί από τη γνωμάτευση ειδικού γιατρού³⁰. Εδώ, ένα μέρος της θεωρίας κάνει λόγο για εικαζόμενη συναίνεση, ενώ υποστηρίζεται³¹ επίσης ότι πρόκειται για κατάσταση ανάγκης. Τα συγκρουόμενα συμφέροντα- ανθρώπινη ζωή και ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας- συμπίπτουν στο ίδιο πρόσωπο ώστε να χρειάζεται στάθμισή τους. Απέναντι στη στάθμιση αυτή είναι εαυτονόητο ότι το δικαίωμα στην ανθρώπινη ζωή υπερτερεί. Πάντως, στην περίπτωση σαφούς άρνησης κάποιου από τα παραπάνω πρόσωπα, πρέπει να γίνει δεκτή η επιθυμία του και ο γιατρός παύει να έχει πλέον ιδιαίτερο νομικό καθήκον απέναντι στον ασθενή βάσει του ΠΚ 15.

Δεν αποκλείεται να θεωρηθεί, πάντως, ότι, εφόσον ο ασθενής αδυνατεί να δηλώσει τη βούλησή του, αυτή τεκμαίρεται κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας και λόγω του ενστίκτου της αυτοσυντήρησης. Ακόμη και αν ο ασθενής επεδίωκε το τέλος της ζωής του, εάν αυτό δεν διατυπωθεί με τρόπο που να μην επιδέχεται αμφισβήτηση, δεν μπορεί να καμφθεί η κρατική υποχρέωση για λήψη μέτρων υπέρ της προστασίας της ανθρώπινης ζωής βάσει του Σ 5 παρ. 2.

4,4,2 Η παραίτηση από το δικαίωμα της ζωής στο πλαίσιο των σχέσεων ειδικής εξάρτησης προς το κράτος³²

4,4,2,1 Η απεργία πείνας από φυλακισμένους

Υπό το πρίσμα του Σ 5 παρ.1 το δικαίωμα στην αυτοπροσβολή δεν περιορίζεται – άλλωστε κάτι τέτοιο θα ήταν αδύνατο- ούτε στην περίπτωση που φορέας του βρίσκεται σε ειδική κυριαρχική σχέση με το κράτος. Στην κατεύθυνση αυτή κινείται η αντικατάσταση του άρθρου 102 παρ. 7 του προΐσχύσαντος Σωφρονιστικού Κώδικα κατά την οποία επεβάλετο η αναγκαστική σίτιση σε κρατούμενους που διενεργούσαν απεργία πείνας και του άρθρ.94 παρ. 2 που θεωρούσε την απεργία πείνας πειθαρχικό παράπτωμα. Βάσει του άρθρ. 34 παρ. 3 του νόμου 1851 / 1989 η αναγκαστική σίτιση επιβάλλεται μόνο αν η ζωή του απεργού βρίσκεται σε κίνδυνο χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι απόλυτα συνταγματική σε σχέση με το Σ 2 παρ.1.

Η ρύθμιση αυτή θα ήταν συνταγματική εφόσον οι απεργοί βρίσκονταν σε διατάραξη της συνείδησης τους εξαιτίας της απεργίας πείνας και, ως εκ τούτου, θα ήταν διατεθειμένοι να συνεχίσουν την απεργία πείνας μέχρι το θάνατό τους. Μια τέτοιου είδους ερμηνεία επιβάλλεται ιδιαίτερα από τη στιγμή που η απεργία πείνας γίνεται για πολιτικούς λόγους αποκτώντας νόημα διαμαρτυρίας. Από την άλλη, υποστηρίζεται και η συνταγματικότητα της

29. Ανδρουλάκης, Ν. Κ., όπ.π., σελ. 120 – 122

30. Δαγτόγλου Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α', δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 237

31. Δαγτόγλου, Π. Δ., όπ. π., σελ. 259

32. Κατρούγκαλος Γ. Σ., όπ.π., σελ. 96 επ.

διάταξης αυτής έχοντας ως βάση της τρία επιχειρήματα. Πρώτον, ότι «οι φυλακισμένοι δεν πρέπει να εξομοιώνονται με τα ελεύθερα άτομα, διότι είναι μάλλον ψυχοπαθητικοί και επομένως η πράξη τους δεν είναι αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής και άρα η παραίτησή τους από τη ζωή δε μπορεί να γίνει αποδεκτή»³³. Δεύτερον, το κράτος έχει ιδιαίτερη υποχρέωση απέναντι στους φυλακισμένους εξαιτίας της ειδικής εξουσιαστικής σχέσης που υπάρχει μεταξύ τους. Τρίτον, η απεργία πείνας φέρει αναστάτωση στο χώρο της φυλακής ιδίως όταν τελικά πεθάνει ο πρωταγωνιστής της και παράλληλα αποτελεί προσβλητικό παραμερισμό της εκτίσεως της ποινής που του έχει επιβληθεί.

Το πρώτο επιχείρημα θα πρέπει να απορριφθεί λόγω της παράφορης αντίθεσής τους προς τις Σ 4 παρ. 1 και Σ 2 παρ. 1. Το δεύτερο επιχείρημα αν και σωστά αναφέρεται στην ιδιαίτερη σχέση κράτους- φυλακισμένου είναι αβάσιμο καθώς η ιδιαίτερη υποχρέωση του κράτους προς προστασία του φυλακισμένου κάμπτεται μπροστά στην αυτοπροσβολή του δικαιώματος της ζωής του.

4,4,3 Ευθανασία

Η ευθανασία διακρίνεται σε ενεργητική και παθητική. Η πρώτη συνίσταται όταν με συγκεκριμένες, θετικές πράξεις επέρχεται από τρίτο πρόσωπο ο θάνατος του πάσχοντος. Από τη άλλη, η παθητική ευθανασία συνίσταται όταν δε λαμβάνονται μέτρα για την παρεμπόδιση επέλευσης του θανάτου, όπως όταν απλώς διακόπτεται η παροχή ιατρικής βοήθειας. Στην ενεργητική ευθανασία εντάσσεται και η περίπτωση χορήγησης συμβουλών ή φαρμάκων από γιατρούς σε πρόσωπα που εκδήλωσαν πρόθεση να αυτοκτονήσουν.

Η ελληνική έννομη τάξη αναγνωρίζει εμμέσως ορισμένη περίπτωση ενεργητικής ευθανασίας ως ιδιώνυμο, προνομιούχο έγκλημα κατά της ζωής στο άρθρο 300 του Ποινικού μας Κώδικα. Για την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος απαιτείται α) η ύπαρξη ανίατης ασθένειας όχι απαραίτητα σωματικής, β) η ενεργητική και επίμονη απαίτηση του αρρώστου και όχι απλά η συναίνεσή του και γ) η τέλεση της πράξης από τον δράστη αποκλειστικά λόγω οίκτου³⁴.

Πιο αναλυτικά ως προς το ζήτημα της απαίτησης από τον πάσχοντα αυτή θα πρέπει να ανταποκρίνεται στην αληθή βούλησή του και να εκδηλωθεί από αυτόν με πλήρη συνείδηση των συνεπειών της. Η απαίτηση δεν είναι αρκετό να εκφράζει παροδική απαισιόδοξη διάθεση αλλά ώριμη σκέψη του συγκεκριμένου ζητήματος. Εξάλλου, ο απαιτών πρέπει να έχει τη ικανότητα να αντιληφθεί την αξία της ζωής του και το νόημα της καταστροφής της. Ως προς το επίμονο της απαίτησης αυτή θα πρέπει να είναι ρητή και επαναλαμβανόμενη.

Και όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής της διάταξης αυτής, το άδικο της πράξης δεν αίρεται πάντοτε αλλά αντιμετωπίζεται με επιεικέστερη κρίση σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του Ποινικού Κώδικα που κάνει λόγο για τον «... κανόνα του δικαίου που απαγορεύει την προσβολή της ανθρωπίνης ζωής...».

Σε ότι αφορά την παθητική ευθανασία εφόσον ο δράστης κινείται αποκλειστικά από κίνητρα οίκτου, ισχύουν όσα και για την ενεργητική ευθανασία, όπως διατυπώθηκαν παραπάνω. Εάν, όμως, ο ασθενής συναινεί στη μη συνέχιση της θεραπείας ο γιατρός δεν έχει ιδιαίτερη νομική

33. Κατρούγκαλος Γ. Σ.,όπ. π., σελ.98

34. Ανδρουλάκης Ν.Κ., όπ.π., σελ. 25 – 27

υποχρέωση να πράξει το καθήκον του για να τον σώσει (ΠΚ 15) και άρα η διακοπή της συνέχισης παροχής θεραπείας δε συνιστά άδικη πράξη.

Διαφορετική θεωρείται από μέρος της θεωρίας η περίπτωση της παθητικής ευθανασίας όπου ο γιατρός αποσυνδέει το μηχάνημα με το οποίο παρατείνεται τεχνητά η ζωή του αρρώστου και το οποίο μόνο εξασφαλίζει τη συνέχιση της ζωής του. Εδώ, υποστηρίζεται ότι στοιχειοθετείται ανθρωποκτονία από πρόθεση χωρίς, όμως, να θεωρείται δικαιολογημένη η διάκριση ως προς τη αντιμετώπιση των δύο αυτών περιπτώσεων παθητικής ευθανασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Το δικαίωμα σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας

5,1 Ως προς τη συνταγματική του κατοχύρωση

Το δικαίωμα αυτό δεν κατοχυρώνεται ρητά από το Σύνταγμα αλλά έμμεσα στο άρθρο 7 παρ.2. Έτσι, στο πλαίσιο της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας θεσπίζονται ειδικές απαγορεύσεις που συνιστούν προσβολή της. Σε αυτές τις ειδικές απαγορεύσεις εντάσσονται μεταξύ άλλων και η απαγόρευση της σωματικής κακώσεως, της βλάβης της υγείας και της ασκήσεως ψυχολογικής βίας.

5,2 Ως προς το ζήτημα της παραίτησης από τα εξεταζόμενα δικαιώματα

Σύμφωνα με τον Π.Δ. Δαγτόγλου οι απαγορεύσεις του άρθρου 7 παρ. 2 προϋποθέτουν ότι δεν συναινεί ο θιγόμενος. Η συναίνεσή του αίρει βασικά τον αντισυνταγματικό χαρακτήρα της προσβολής αν και όχι κατ'ανάγκη τον άδικο χαρακτήρα της. Έτσι, η μετάγγιση με τη συναίνεση του θιγόμενου ή η εκούσια στείρωση δεν απαγορεύονται από το Σ 7 παρ. 2. Το ίδιο και όταν ο προσβαλλόμενος συγκατατίθεται στην υποβολή του σε οδυνηρά ή και επικίνδυνα για την υγεία του επιστημονικά πειράματα. Άλλωστε, αυτό κατοχυρώνεται και από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της Αξιοπρέπειας του Ανθρώπου σε σχέση με τις εφαρμογές της Βιολογίας και της Ιατρικής όπως κυρώθηκε με τον ν. 2619 / 1998 στο άρθρο 5.

Αυστηρότερη είναι η ρύθμιση σχετικά με τις μεταμοσχεύσεις ανθρώπινων ιστών και οργάνων από ζωντανό δότη. Οι μεταμοσχεύσεις αυτές αποτελεί σοβαρά επέμβαση στην αξία του ανθρώπου. Επιτρέπεται μόνο αν συντρέχει αφενός ελεύθερη και συνειδητή συναίνεση του δότη, έλλειψη οποιουδήποτε ανταλλάγματος και απουσία σοβαρού κινδύνου για τη ζωή ή την υγεία του και, αφετέρου, στενός σύνδεσμος μεταξύ δότη και λήπτη ή άλλες ιδιαίτερες συνθήκες που εγγυώνται το κίνητρο του δότη. Οι προϋποθέσεις αυτές αναφέρονται στο νόμο 2737 /1999 που τιτλοφορείται: «Μεταμοσχεύσεις ανθρωπίνων ιστών και οργάνων και άλλες διατάξεις».

5,3 Εξαιρέσεις σχετικά με την ισχύ της παραίτησης απέναντι στο δικαίωμα ψυχικής και σωματικής ακεραιότητας

Αντίθετα με ότι ειπώθηκε πρωτύτερα, οι απαγορεύσεις του άρθρου Σ 7 παρ. 2 ισχύουν ανεξάρτητα από τη συναίνεση του δικαιούχου για την προσβολή τους σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Έτσι, η συναίνεση δεν αίρει τον αντισυνταγματικό χαρακτήρα της προσβολής αν αυτή η συναίνεση είναι άσχετη με την εξασφάλιση του αγαθού της ζωής ή της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας του ανθρώπου και της σχετικής με αυτές επιστημονικής έρευνας. Για παράδειγμα, η συναίνεση του μαζοχιστή δεν αίρει τον αντισυνταγματικό χαρακτήρα της σαδιστικής επεμβάσεως. Στο ίδιο επίπεδο, κινείται και η περίπτωση του εκούσιου ακρωτηριασμού ή της μαστίγωσης με θρησκευτικά κίνητρα. Εδώ, η αντισυνταγματικότητα της επεμβάσεως είναι ανεξάρτητη από τη συναίνεση του θιγόμενου δεδομένου ότι το κράτος έχει

αντικειμενική πρωταρχική υποχρέωση να σέβεται και να προστατεύει την αξία του ανθρώπου.

Από την άλλη, η σωματική κάκωση κάποιου αντίθετα από τη θέλησή του είναι επιτρεπτή στις περιπτώσεις που η παράλειψή τους θα οδηγούσε σε σημαντική διακινδύνευση της δημόσιας υγείας ή ασφάλειας. Ουσιαστικά, πρόκειται για στάθμιση της προστασίας μεταξύ του ενός ή περισσότερων προσώπων. Ενώ, λοιπόν, όπως προαναφέρθηκε, η ιατρική περίθαλψη ασθενούς παρά τη θέλησή του δε συμβιβάζεται με το Σ 7 παρ. 2, ο υποχρεωτικός εμβολιασμός ή η αναγκαστική εξέταση ή θεραπεία προσώπων, που πάσχουν από επικίνδυνα νοσήματα, υπέρ της δημόσιας υγείας αποτελεί σύμφωνη προς το Σύνταγμα πράξη.

Βέβαια, για να δικαιολογηθεί μια ιατρική επέμβαση όπως η παραπάνω δεν αρκεί κατ' αρχήν ο κίνδυνος της προσωπικής υγείας του δικαιούχου. Στο πλαίσιο αυτό, υπάγεται η αναγκαστική θεραπεία αλκοολικών ή τοξικομανών, η οποία για να είναι δυνατή θα πρέπει αποδεδειγμένα να προκύπτει κίνδυνος για τη δημόσια υγεία. Εξάλλου, τη συνταγματική αυτή γραμμή ακολουθεί και ο Ποινικός Κώδικας στο άρθρο 71 όπου προβλέπει τη εισαγωγή σε θεραπευτικό κατάστημα αλκοολικών ή τοξικομανών που καταδικάστηκαν για κακούργημα ή πλημμέλημα που τιμωρείται με ποινή φυλάκισης πάνω από έξι χρόνια.

Τέλος, στοχεύοντας στην προστασία της δημόσιας ασφάλειας η σωματική κάκωση δικαιολογείται εφόσον η σωματική κάκωση μπορεί να αποτρέψει αξιόποινη προσβολή άλλων ισότιμων ή υπέρτερων έννομων αγαθών από τον υποβαλλόμενο σε κάκωση. Εδώ, εντάσσεται η χρήση όπλων από τα αστυνομικά όργανα, που καταλήγει σε σωματική κάκωση ιδιώτη που παρανόμησε. Ωστόσο, η χρήση των όπλων από την αστυνομία θα πρέπει να συμβιβάζεται με την αρχή της αναλογικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή

6,1 Ως προς τη συνταγματική του κατοχύρωση και την παραίτηση

Στο πλαίσιο του συνταγματικού δικαίου ως ιδιωτική ζωή εννοείται τόσο η ατομική όσο και η οικογενειακή ζωή του ατόμου αλλά και ο άμεσος βιοτικός του χώρος μαζί με την επικοινωνία με τους συνανθρώπους του. Η διάταξη Σ 9 παρ. 1 εδάφ. 2 ορίζει ότι «η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστος». Η διάταξη αυτή δεν αναφέρεται στο άσυλο της κατοικίας, την ελευθερία της επικοινωνίας και τη θρησκευτική ελευθερία, που κατοχυρώνονται από ειδικές διατάξεις.

Η διακήρυξη του απαραβίαστου σημαίνει ότι στην ιδιωτική ζωή του πολίτη δε μπορεί να διεισδύσει το κράτος ή οποιοσδήποτε τρίτος. Στο περιεχόμενο του δικαιώματος αυτού περιλαμβάνεται: η απαγόρευση αναγκαστικής συμβίωσης ή συστέγασης του ανθρώπου, η αναγκαστική διαμόρφωση της ιδιωτικής του ζωής, η οπτική ή ακουστική παρακολούθηση ή καταγραφή με οποιοδήποτε τρόπο και μέσο της ιδιωτικής ζωής, η υποχρέωση του ατόμου να αποκαλύπτει στοιχεία της ιδιωτικής του ζωής ή η χρήση μεθόδου ή συσκευών που εκβιάζουν την αποκάλυψη.

Για την περαιτέρω προστασία της ιδιωτικής ζωής, με την αναθεώρηση του 2001 προστέθηκε η διάταξη Σ 9 Α που προστατεύει τα προσωπικά δεδομένα και κατοχυρώνει την πληροφοριακή αυτοδιάθεση. Άλλωστε, ήδη πριν την αναθεώρηση εισήχθη ο νόμος 2472 / 1997 για την « Προστασία του ατόμου από τη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα». Η νομοθετική αυτή ρύθμιση συμπληρώθηκε με το νόμο 2774 / 1999 για την «Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τηλεπικοινωνιακό χαρακτήρα».

6,2 Ο νόμος 2472 / 1997 όπως τροποποιήθηκε από τον ν. 2774 / 1999

Ο εν λόγω νόμος ήδη στο πρώτο άρθρο του προσδιορίζει το σκοπό του ρυθμιστικού του αντικειμένου. Έτσι, ορίζεται ότι ο σκοπός της θέσπισης των προϋποθέσεων επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων είναι η προστασία των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών των φυσικών προσώπων (άρθρο 1). Ωστόσο, στο νόμο φαίνεται πως δίνεται έμφαση στο μέρος της προστασίας των δικαιωμάτων των πολιτών και κυρίως στην ιδιωτική τους ζωή (« και ιδίως της ιδιωτικής ζωής»), όπως αυτό αναφέρεται ενδεικτικά.

Η διατύπωση αυτή δημιουργεί ερείσματα για την εξασφάλιση περισσότερο των συνταγματικών δικαιωμάτων των υποκειμένων των δεδομένων έναντι των συνταγματικών δικαιωμάτων των υπευθύνων της επεξεργασίας χωρίς, βέβαια, αυτό να σημαίνει ότι αίρεται η αρχή της ίσης τυπικής ισχύος των συνταγματικών δικαιωμάτων και των δύο μερών. Εξάλλου όριο της προστατευτικότητας των δικαιωμάτων των πρώτων αποτελούν τα όρια των συνταγματικών δικαιωμάτων των τελευταίων (Σ 25 παρ.1). Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο παρών νόμος προστατεύει την ιδιωτική ζωή μόνο από « πληροφοριακές παραβιάσεις της και όχι από την *corpore* παραβίασή της³⁵. Στο άρθρο 2 δίνεται ο ορισμός του όρου προσωπικά δεδομένα ως

35. Αρμαμέντος Π. Δ και Σωτηρόπουλος Β. Α., Προσωπικά Δεδομένα, Ερμηνεία του Ν. 2472 / 1997, Με τις τροποποιήσεις των νόμων 2623 / 1998, 2703 / 1999, 2819 / 1997, 2915 / 2001, 3051 / 2002, 3090 / 2002, 3156 / 2003, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, 94 -95

πτυχών της προσωπικότητας φυσικού προσώπου, το οποίο μπορεί να προσδιοριστεί ατομικά, που υφίσταται ή πρόκειται να υποστούν επεξεργασία.

6,3 Ως προς το ζήτημα της παραίτησης

Σε ότι αφορά το εξεταζόμενο ζήτημα της παραίτησης από την προστασία της ιδιωτικής ζωής και, ακολούθως, των προσωπικών δεδομένων του ατόμου το άρθρο 5 προβλέπει ότι « η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα επιτρέπεται μόνο όταν το υποκείμενο των δεδομένων έχει δώσει τη συγκατάθεσή του. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων του δικαιούχου χωρίς τη συγκατάθεσή του στις περιπτώσεις που περιοριστικά αναφέρει το άρθρο 5 παρ. 2 του νόμου.

Το άρθρο 2 δίνει τον ορισμό της συγκατάθεσης ως «κάθε ελεύθερης, ρητής και ειδικής δήλωσης βουλήσεως, που εκφράζεται με τρόπο σαφή και εν πλήρη επιγνώσει, και με την οποία, το υποκείμενο των δεδομένων, αφού προηγουμένως ενημερωθεί, δέχεται να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν (...) Η συγκατάθεση μπορεί να ανακληθεί οποτεδήποτε, χωρίς αναδρομικό αποτέλεσμα». Η συναίνεση που απαιτείται από το νόμο αυτό αποτελεί ειδικότερη έκφανση της συγκατάθεσης του ΑΚ και, έτσι, επιπρόσθετα, απαιτείται να είναι πάντα ρητή, ειδική έχοντας περιεχόμενο σαφούς και ειδικής άδειας επεξεργασίας δεδομένων, να δοθεί μετά από ενημέρωση του δικαιούχου, να είναι οποτεδήποτε ανακλητή. Η συγκατάθεση του άρθρου αυτού περιλαμβάνει τη συγκατάθεση με την έννοια της συναίνεσης και όχι με την έννοια της έγκρισης.

Παράβαση του νόμου αυτού συνεπάγεται όπως ορίζουν οι διατάξεις του κυρώσεις για τους παραβάτες. Το άρθρο 21 αναφέρεται στις διοικητικές κυρώσεις. Το άρθρο 22 στις ποινικές κυρώσεις (φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους, χρηματική ποινή έως και 3000 ευρώ, αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα από άλλες διατάξεις).

Μάλιστα, για περαιτέρω προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ο νόμος ιδρύει Ανεξάρτητη Διοικητική Αρχή: την Αρχή Προστασίας Προσωπικού Χαρακτήρα με στόχο να εποπτεύει την εφαρμογή του νόμου και να επιβάλλει τις διοικητικές και ποινικές κυρώσεις αλλά και να απονέμει την αστική ευθύνη.

Θα πρέπει να επισημανθεί, τέλος, ότι δε χωρεί παραίτηση του υποκειμένου ιδίως από τα άρθρα 1, 2, 3, 4, 5, 7, 11, 12, 13, 14, 23 αλλά και από κάθε άλλη διάταξη εκτός νόμου που ιδρύει δικαιώματα ή εγγυήσεις για την προστασία των προσωπικών δεδομένων³⁶. Οι περισσότερες διατάξεις, λοιπόν, θεσπίζουν μονομερώς αναγκαστικό δίκαιο ιδρύοντας για τα υποκείμενα των δεδομένων, δηλαδή για το αδύναμο μέρος, εγγυήσεις από τις οποίες δε μπορούν να παραιτηθούν και από τις οποίες η ιδιωτική αυτονομία δε μπορεί να παρεκκλίνει, γεγονός που θεμελιώνεται και από το Σ2 παρ. 1. Παραίτηση από τις αναγκαστικού δικαίου διατάξεις συνεπάγεται αυτοδίκαιη ακυρότητα της σχετικής δήλωσης βάσει των ΑΚ 178 και του Σ 2 παρ. 1.

Παραίτηση από τα δικαιώματα που θεμελιώνονται υπέρ τους μπορεί να πραγματοποιηθεί και να θεωρηθεί έγκυρη, εφόσον προέρχεται από τα πρόσωπα που επεξεργάζονται τα δεδομένα καθώς οι διατάξεις που τους αφορούν αποτελούν ενδοτικό δίκαιο. Πάντως, αξίζει να αναφερθεί ότι ο νόμος αυτός έχει υποστεί την κριτική της θεωρίας για σύγκρουσή του με το Σ14 που κατοχυρώνει την ελευθερία του τύπου.

6,4 Ενδεικτική νομολογία: Απ. Α.Π.Δ.Π.Χ. 92/2001

Η απόφαση αυτή αφορά στο αρχείο που δημιουργήθηκε από εταιρεία τηλεοπτικών παραγωγών, προκειμένου αυτή να συγκεντρώσει στοιχεία για την επιλογή προσώπων που θα μετείχαν σε εκπομπή, η οποία προέβλεπε τη διαμονή 12 ατόμων σε ειδικό studio για 112 ημέρες και την προβολή της συμβίωσής τους επί 24ώρου βάσεως κάθε μέρα. Ωστόσο, η Αρχή δεν περιορίστηκε στην εξέταση της νομιμότητας της συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, παρά επικεντρώθηκε κυρίως στο ζήτημα εάν το 'ηλεκτρονικό αυτό παιχνίδι' έρχεται σε αντίθεση με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, καθώς και αν προσβάλλει την προσωπικότητα των συμμετεχόντων. Η Αρχή, λόγω της συγκεκριμένης αρμοδιότητας που της απονέμει ο νομοθέτης, ενώ διαπιστώνει παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ατόμων αυτών, χωρίς να λαμβάνει υπ' όψη τη συναίνεση – συγκατάθεσή τους, διατάσσει απλά τη διακοπή της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων που περιέχονται στο αρχείο που δημιούργησε η παραπάνω εταιρεία.

Η ιδιαιτερότητα αυτής της αποφάσεως είναι ότι η Αρχή, στο αιτιολογικό της αποφάσεως, 'ξεφεύγει' από τα όρια αρμοδιότητας που της θέτει ο νόμος και παράλληλα, δεν βασίζεται στο συλλογισμό της τόσο στον Ν. 2472/1997 για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όσο στην προστασία που παρέχουν τα συνταγματικώς προστατευόμενα δικαιώματα. Θεωρώντας αυτόματη την τριτενέργεια των δικαιωμάτων αυτών στις ιδιωτικές σχέσεις, επισημαίνει πως «η αξία του ανθρώπου και η προστασία της υλικής και ηθικής του υπόστασης είναι υπέρτατη δημόσιας τάξης αρχή από την οποία δεν είναι δυνατή παραίτηση». Ενέργειες αντίθετες από τις αρχές αυτές θεωρούνται από την Α.Π.Δ.Π.Χ. ως μη ανεκτές και ως εκ τούτου η σχετική δήλωση βουλήσεως των προστατευόμενων από το Σ. ατόμων δεν παράγει έννομα αποτελέσματα. Η σχετική, δηλαδή, συμφωνία των ιδιωτών είναι άκυρη, επομένως θεωρείται ότι δεν έγινε ποτέ. Η Αρχή θεμελιώνει τη θέση της και στον ακόλουθο συλλογισμό: δικαιοπραξία που έχει σκοπό τον καταναγκασμό σε πράξη ή παράλειψη που, κατά τις κρατούσες αντιλήψεις, αυτός είναι υπέρμετρος, είναι αντίθετη στα χρηστά ήθη, κάτι που άλλωστε, όπως επισημαίνεται, συνάγεται και από τις διατάξεις των άρθρων 178 και 179 του Α.Κ. Το περιεχόμενο των συγκεκριμένων δικαιοπραξιών που συνήψε η εταιρεία με τους 'υποψηφίους' χαρακτηρίζεται ως 'παράνομο και ανήθικο', καθώς αντίκειται στο έννομο αγαθό που προστατεύει το άρθρο 2 παρ. 1 του Σ.

Από τα παραπάνω, η Αρχή συνάγει πως ο σκοπός της συλλογής και της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, όπως και η δημιουργία του σχετικού αρχείου, είναι παράνομη, ανεξαρτήτως αν έχει δοθεί η συναίνεση του υποκειμένου. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τις σκέψεις που παρατέθηκαν, η συγκατάθεση είναι άκυρη, θεωρείται πως δεν έγινε ποτέ και επομένως δεν πληρούται η βασική προϋπόθεση του νόμου περί υπάρξεώς της. Αυτοί είναι οι λόγοι που οδήγησαν την Αρχή να λάβει την απόφαση να κρίνει παράνομη τη δημιουργία αρχείου από την εταιρεία τηλεοπτικών παραγωγών.

6,5 Συμπεράσματα από την απόφαση

Το σκεπτικό της απόφασης αυτής βασίζεται στις συνταγματικές διατάξεις που προστατεύουν την αξιοπρέπεια, την προσωπικότητα και την ιδιωτική ζωή των ατόμων. Για να αποδείξει το νομικά ανίσχυρο της συγκατάθεσης των υποκειμένων και να υποστηρίξει ουσιαστικά την γνώμη

περί του ανεπίτρεπτου της παραίτησης από θεμελιώδη δικαιώματα, χρησιμοποιεί διατάξεις και αόριστες έννοιες του Αστικού Δικαίου. Το γεγονός ότι το αιτιολογικό της απόφασης 'δυσκολεύεται' να βρει λύση μέσω του Ν. 2472/1997, αποδεικνύει πως ο εν λόγω νόμος δεν απαντά με σαφήνεια στο ερώτημα αν η συγκατάθεση του υποκειμένου στην επεξεργασία προσωπικών του δεδομένων επιτρέπει στον υπεύθυνο του αρχείου να εισβάλει στον πυρήνα της προσωπικότητας του πρώτου. Είναι ενδεικτικό ότι η απόφαση δεν αναλύει ούτε τη νομική φύση της συγκατάθεσης, ούτε την προβληματική που έχει αναπτυχθεί σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής κανόνων του Αστικού Δικαίου σε αυτή, παρ' ότι χρειάστηκε να τους επικαλεστεί.

Πάντως, να σημειωθεί πως οι υπεύθυνοι της εκπομπής προχώρησαν, έπειτα από την παραπάνω απόφαση, σε αλλαγές στη δομή του 'παιχνιδιού', αποφασίζοντας να το προβάλλουν 23 ώρες το 24ωρο, αποκλείοντας ταυτοχρόνως την βιντεοσκόπηση σε ορισμένους χώρους του ειδικού studio. Οι μετατροπές αυτές θεωρήθηκαν από την Α.Π.Δ.Π.Χ. αρκετές για να είναι σύμφωνοι οι όροι του 'τηλεοπτικού παιχνιδιού' με το Ν. 2472/1997. Επιτράπηκε, με βάση τα ανωτέρω, η εκ νέου δημιουργία του σχετικού αρχείου με τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων.

Βασικά συμπεράσματα

Απέναντι στην παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα η θεωρία κατ' αρχήν έχει δεχτεί ότι αυτή είναι αδύνατη αφού αν η παραίτηση θεωρείτο έγκυρη τότε οι φορείς των θεμελιωδών δικαιωμάτων και η κρατική εξουσία θα μπορούσαν να διαπραγματευθούν την εξουσία τους με αποτέλεσμα αυτής της διαπραγμάτευσης πάντοτε εις βάρος του ασθενέστερου μέρους, ώστε το Σύνταγμα να έρχεται σε αντίθεση με τον ίδιο του το εαυτό. Ωστόσο, προκύπτουν περιπτώσεις όπου πρακτικοί λόγοι επιβάλλουν την αποδοχή της δυνατότητας παραίτησης που άλλωστε είναι σύμφωνη με τα Σ 5 παρ.1 και Σ 25 παρ. 1. Η παραίτηση εκδηλώνεται με τη μορφή της συναίνεσης του δικαιούχου στην προσβολή δικαιωμάτων του. Έτσι, γίνεται δεκτό ότι είναι δυνατή παραίτηση ad hoc από συγκεκριμένες εξουσίες περιουσιακών δικαιωμάτων, ενώ η παραίτηση από προσωπικά δικαιώματα δεν είναι ποτέ δυνατή.

Πάντως, υπάρχουν περιπτώσεις όπου ακόμα και στα προσωπικά δικαιώματα μπορεί να χωρεί παραίτηση. Στις περιπτώσεις αυτές οι προϋποθέσεις αποδοχής της συναίνεσης του δικαιούχου είναι ακόμη πιο αυστηρές και τίθενται ειδικά για το κάθε δικαίωμα συνήθως βάσει συγκεκριμένων νομοθετημάτων.

Εδώ, εντάσσεται το δικαίωμα της ανθρώπινης ζωής όπου γίνεται δεκτή υπό προϋποθέσεις η ευθανασία του ασθενούς βάσει του ΠΚ. Από την άλλη, η αυτοκτονία δεν τιμωρείται χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν αποτελεί αξιόποινη πράξη. Πάντως, όπως και να έχει το Σύνταγμά μας, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, δεν θεμελιώνει το δικαίωμα στον θάνατο. Παράλληλα, και το δικαίωμα της προσωπικότητας επιδέχεται παραίτηση- πάντοτε υπό τη μορφή της συναίνεσης- με βάση το ΑΚ 57, ενώ σε ότι αφορά την ιδιωτική ζωή τις προϋποθέσεις της παραίτησης ορίζει ο ν. 2472 / 1997 με τις τροποποιήσεις του. Τέλος, η παραίτηση από

το δικαίωμα της αξιοπρέπειας είναι σε κάθε περίπτωση αδύνατη καθώς το δικαίωμα αυτό αποτελεί τον πυρήνα των υπολοίπων δικαιωμάτων.

Περίληψη

Παραίτηση από τα συνταγματικά δικαιώματα

Σύμφωνα με τα Σ 5 παρ. 1 και Σ 25 παρ.1 και με στόχο την αντιμετώπιση προβλημάτων που προκύπτουν στην πράξη θεωρείται δυνατή η ειδική παραίτηση από τα περιουσιακά δικαιώματα, ενώ είναι ανίσχυρη η παραίτηση από τα προσωπικά δικαιώματα ανεξάρτητα από το εάν αυτή είναι ή όχι ειδική. Ωστόσο, μπορεί να γίνει δεκτή η παραίτηση και σε κάποια προσωπικά δικαιώματα υπό αυστηρές προϋποθέσεις, όπως το δικαίωμα της ζωής, της προσωπικότητας, της ιδιωτικής ζωής. Οι προϋποθέσεις αυτές καθορίζονται από ειδικά νομοθετήματα. Σε καμία περίπτωση δε μπορεί να γίνει λόγος για παραίτηση από το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια.

Λήμματα

1) παραίτηση, 2) συναίνεση, 3) αρχή ανεπίτρεπτου, 4) δικαίωμα στη ζωή, 5) ευθανασία, 6) αυτοκτονία, 7) δικαίωμα στην προσωπικότητα, 8) δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, 9) δικαίωμα στην ανθρώπινη αξία, 10) δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, 11) προσωπικά δεδομένα, 12) δικαίωμα σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας, 13) άρνηση θεραπείας, 14) δικαίωμα στο θάνατο, 15) απεργία πείνας.

Summary

Resignation from constitutional rights

According to clause 5 paragraph 1 and clause 25 paragraph 1 of the Greek constitution and so that practical problems can be solved, it is accepted that specific resignation from rights that have to do with property is valid. On the contrary, generally, resignation from personal rights is impossible. However, people can also resign from their personal rights under strict conditions, which are defined by specific legislation. Such rights are the right to life, to personality, to privacy. Resignation from the right to human dignity is in any case permitted.

Vocabulary entry

1) resignation, 2) consent, 3) principle of unallowable, 4) the right to life, 5) euthanasia, 6) suicide, 7) the right to personality, 8) the right to human dignity, 9) human valid, 10) the right to privacy, 11) personal data, 12) the right to human and mental integrity, 13) denial of remedy, 14) the right to death, 15) hunger strike.

Βιβλιογραφία

- Ανδρουλάκης Ν. Κ., Ποινικό Δίκαιον, Ειδικόν μέρος, Αθήνα, εκδόσεις Σάκκουλα, 1974
- Αρμαμέντος Π. Δ. και Σωτηρόπουλος Β. Α., Προσωπικά Δεδομένα, Ερμηνεία του Ν. 2472 / 1997, Με τις τροποποιήσεις των νόμων 2623 / 1998, 2703 / 1999, 2819 / 1997, 2915 / 2001, 3051 / 2002, 3090 / 2002, 3156 / 2003, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005
- Γεωργιάδης Α. Σ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Τρίτη έκδοση, Αθήνα- Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 2002
- Δαγτόγλου Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α΄, δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005
- Ο ίδιος, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Β΄, δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005
- Δημητρόπουλος Α. Γ., Κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, α΄ έκδοση, 1980
- Ο ίδιος, Τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλας, 1981
- Ο ίδιος, Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία, Συμβολή στο πρόβλημα της τριτενέργειας, Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλας, 1981/1982
- Ο ίδιος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, τόμος Γ΄, Ημίτομος Ι, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005
- Καραγιαννόπουλος Α. Β., Ποινικό Δίκαιο, Γενικό μέρος, θεωρία, 30 πρακτικά, Με τις τροποποιήσεις του ν. 3189 / 2003, Αθήνα, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005
- Καρακώστας Ι. Κ., Προσωπικότητα και τύπος, τρίτη έκδοση, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλας, 2000
- Κατρούγκαλος Γ. Σ., Το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 1993
- Κυριακόπουλος Ηλ., Διοικητικόν δίκαιον, έκδοση β΄, Γενικόν μέρος, τέταρτη έκδοση επιθεωρείσα και συγχρονισθείσα, Θεσ/νίκη, 1961
- Ράικος Αθ., Συνταγματικό δίκαιο, Β΄, Θεμελιώδη δικαιώματα, Β΄, δεύτερη έκδοση, 2002
- Τσάτσος Δ., Συνταγματικό δίκαιο, Γ΄, Θεμελιώδη δικαιώματα, Γενικό μέρος, 1988
- Χρυσόγονος Κ. Χ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, δεύτερη έκδοση αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2002

Νομολογία

- Απ. Ε.Σ.Ρ. 100/41 – 12.11.1998: συνέντευξη μελών οικογένειας ενώπιον της τηλεόρασης με τη συναίνεση τους με αποτέλεσμα τη μετάδοση σκηνών οικογενειακής βίας/ Πηγή: www.esr.gr
- ΣτΕ 694 / 1998: απόρριψη αιτήματος παραίτησης από το δικαίωμα της ιθαγένειας / Πηγή: www.nomos.gr
- Απ. Ε.Σ.Ρ. 79 / 4 – 10.7.1997: συνέντευξη με τη θέληση των, ψυχικά ασθενούς πατέρα και άλλων μελών της οικογένειας, προς απόδειξη

του ότι ο πατέρας βίαζε την κόρη του με αποτέλεσμα την αυτοκτονία του πρώτου / Πηγή: www.esr.gr

- ΕφΘεσ 3424 / 1989: χρησιμοποίηση φωτογραφιών διάσημου προσώπου για σκοπό για τον οποίο δεν είχε δώσει τη συναίνεσή του / Πηγή: www.nomos.gr
- Απ. Ε.Σ.Ρ. 180 – 4.4.2006: αποκάλυψη προσωπικών δεδομένων τρίτου προσώπου ενώπιον της τηλεόρασης χωρίς τη συναίνεσή του / Πηγή: www.esr.gr
- Απ. Α.Π.Δ.Π.Χ. 92 / 2001: επεξεργασία προσωπικών δεδομένων από τηλεοπτική παραγωγή προς χάρη τηλεοπτικού ριάλιτι / Πηγή: www.nomos.gr
- Bounia, Superior Court, 179 Cal. App. 3d: Εικοσιοχτάχρονη κοπέλα, η οποία έπασχε από οδυνηρή και ανίατη αλλά όχι θανάσιμη ασθένεια, ζήτησε από το δικαστήριο να της επιτρέψει να πεθάνει από ασπία χωρίς να της δοθεί ιατρική βοήθεια. Το αίτημα έγινε δεκτό θεωρώντας το δικαίωμα της να επιλέξει το θάνατό της τμήμα του δικαιώματός της στην ιδιωτικότητά της. / Πηγή: 1127, 1145, 225 Cal. Rptr 297, 306, 1980